

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

LEGENDY O SVATÉM PROKOPOVI

Vedoucí práce: Mgr. Jana Skálová, PhD.

Konzultant práce: PhDr. Věra Pospíšilová

Autor práce: Bc. Andrea Vosátková

Studijní obor: Bohemistika

Ročník: 2.

2015

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 2. května 2015

.....

Podpis

Děkuji PhDr. Věře Pospíšilové za odborné vedení, vstřícnost a mnoho cenných rad,
které se zásadním způsobem promítly do výsledné podoby práce.

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá vybranými legendami o svatém Prokopovi. Na počátku práce je popsán život svatého Prokopa a je představen žánr legendy. Mezi úvodní kapitoly je dále zařazena kapitola o Sázavském klášteře, který světec založil, a poslední kapitola této teoretické části se věnuje výtvarnému zpracování prokopské legendy v *Liber depictus*.

Po těchto úvodních kapitolách v diplomové práci následuje komparace a analýza prokopských legend od středověku do současnosti. Východiskem je pět základních textů, kterými jsou *Vita minor*, *Legenda aurea*, dílo italského dominikána Jakuba de Voragine, jež je napsána kolem roku 1260, dále staročeské veršované zpracování prokopské legendy z doby Karlovy, prokopská legenda Jaroslava Vrchlického ze století devatenáctého a poslední komparovaným textem je pověst *O svatém Prokopovi* s legendistickými prvky publikovaná M. Drahovzalem, jež je součástí lidové kultury. Tato komparace je doplněna o kapitolu s názvem Světec v době baroka.

Každému analyzovanému zpracování předchází úvodní část, ve které je buď představena doba, v níž legenda vznikla, nebo obsahuje stručnou charakteristiku autora, jenž legendu zpracoval.

ANNOTATION

The thesis examines the legend of Saint Procopius. At the beginning there is the description of the life of Saint Procopius and introduces genre legends. The introductory chapters will contain chapter of Sázava's monastýry founded by Saint Procopius and the last chapter of the theoretical part will be devoted to visual processing Prokop's legend in *Liber depictus*.

This is followed by a comparison and analysis of Prokop legends from the Middle Age to the present. The starting point is the five basic texts, which are *Vita minor*, *Legenda Aurea* by the Italian Dominican Jacobus de Voragine, which is written around 1260, traditional Czech verse processing of Prokop legends from the reign of Charles IV., Prokop legend by Jaroslav Vrchlický from 19th century and the final text is compared *About Saint Prokop* with legend published by M. Drahovzal, which is a part of folk culture. This comparison is supplemented with a chapter called Saint in the Baroque period.

Each processing precedes the introductory part, which is either introduced the time in which the legend was created, or contains a brief description of the author, who wrote the legend.

OBSAH

ÚVOD.....	8
1. SVĚTEC SVATÝ PROKOP.....	11
1.1 ŽIVOT SVATÉHO PROKOPA	11
1.2 SVÁTEK SVATÉHO PROKOPA.....	13
1.3 IKONOGRAFIE.....	13
2. LEGENDA.....	14
2.1 CHARAKTERISTIKA ŽÁNRU.....	14
2.2 LEGENDA V ČESKÉ LITERATUŘE.....	16
3. SÁZAVSKÝ KLÁŠTER.....	19
3.1 DĚJINY.....	19
3.2 ARCHITEKTURA.....	20
4. VÝTVARNÉ ZPRACOVÁNÍ PROKOPSKÉ LEGENDY V LIBER DEPICTUS...23	
4.1 LIBER DEPICTUS.....	23
4.2 PROKOPSKÁ LEGENDA V LIBER DEPICTUS	25
5. KOMPARACE VYBRANÝCH LEGEND O SVATÉM PROKOPOVI.....28	
5.1 VITA MINOR	28
5.1.1 Středověk.....	28
5.1.2 Vita minor (Menší život).....	32
5.2 LEGENDA AUREA.....	37
5.2.1 Jakub de Voragine.....	39
5.2.2 Legenda aurea (Legenda zlatá).....	40

5.3 LEGENDA O SVATÉM PROKOPOVI Z DOBY KARLOVY.....	42
5.3.1 Doba Karlova.....	43
5.3.2 Staročeská veršovaná legenda o svatém Prokopovi.....	46
5.4 SVĚTEC V DOBĚ BAROKA.....	53
5.5 SVATÝ PROKOP JAROSLAVA VRCHLICKÉHO.....	56
5.5.1 Mythy I.....	56
5.5.2. Legenda o svatém Prokopovi.....	57
5.6 BÁJE A LEGENDY KOLÍNSKA A KOUŘIMSKA.....	69
5.6.1 Martin Drahovzal.....	69
5.6.2 Pověst.....	69
5.6.3 O svatém Prokopovi.....	72
ZÁVĚR.....	75
POUŽITÉ ZDROJE.....	78
SEZNAM PŘÍLOH.....	83
PŘÍLOHY.....	84

ÚVOD

Hlavním pramenem o životě svatého Prokopa a o zázracích, jež učinil, je samotná jeho legenda. „Podle názoru četných badatelů (patří k nim zejména J. Pekař, V. Novotný, V. Flajšhans, po počátečním váhání i V. Chaloupecký, nejnověji O. Králík) byl *Život sv. Prokopa* sepsán nejdříve v jazyku staroslovanském, a to v klášteře sázavském za vlády opata Víta, nedlouho po návratu sázavských mnichů z uherského vyhnanství, tedy někdy v letech 1061-1067, a měl již také prolog, adresovaný biskupu Šebířovi. Tento původní *Život sv. Prokopa* se sice nezachoval, ale ještě před zánikem slovanského kláštera na Sázavě, tedy před rokem 1097 byl přeložen do latiny.“¹ „Za nejstarší latinsky psaný svatoprokopský hagiografický spis se nyní považuje tak zvaná *Menší legenda (Vita minor)* sepsaná v Sázavském klášteře nejpozději někdy v průběhu první poloviny 12. století. Archetyp této legendy se samozřejmě nedochoval. K dispozici je však celá řada jejích opisů pořizovaných od sklonku 12. až po druhou polovinu 14. století.“² Velké množství informací o životě svatého Prokopa a o Sázavském klášteře se dozvídáme z kroniky ze 70. let 12. století od neznámého autora označovaného jako Mnich sázavský. Přebíral údaje z *Vita minor*, ale měl nejspíše informace i jiné (tradice Sázavského kláštera). Život svatého Prokopa má podle knihy K. Krofta *Naše staré legendy a začátky našeho duchovního života* z roku 1947 několik částí, první část je věnována světcovu životu, ostatní části líčí světcovy zázraky. Prozaické zpracování *Vita minor*, které nám bude východiskem ke komparaci, je publikováno Kolárem ve *Středověkých legendách o českých světcích*. Někteří historikové (s trochou nadsázky) jsou názoru, že o svatém Prokopovi existuje pouze jedna legenda a to právě zmiňovaná *Vita minor*, tj. *Menší legenda o svatém Prokopovi*, která je postupem času pouze upravována a doplňována.³

„Další legendistická tvorba věnovaná sv. Prokopu, začala být znovu sepisována až od sklonku 13. století a potom především v době Karlově. I díla vzniklá v oněch obdobích vycházela po faktografické stránce především z *Vita minor*, i když svá líčení

¹ Kadlec, 1968, s. 37

² Sommer, 2006, s. 99

³ c. d., s. 100

doplňovala některými novými údaji.“⁴ V roce 1260 sepsal dominikánský mnich Jakub de Voragine knihu legend dodatečně pojmenovanou *Legenda aurea*, do které byla přidána i legenda o svatém Prokopovi. „Do doby Karlovy náleží potom sepsání české svatoprokopské legendy zařazené do českého *pasionálu*⁵ a rovněž tak latinská *Vita maior*. Ta se na sklonku 14. století dočkala českého veršovaného zpracování.“⁶ My budeme pracovat s touto staročeskou veršovanou legendou zařazenou do edice *Dvě legendy z doby Karlovy*.

Legenda o svatém Prokopovi je od té doby až do dnes námětem ke zkoumání historikům. Legendami o svatém Prokopovi se zabývali osobnosti, jakými jsou například Josef Dobrovský, Julius Fejfalík⁷, Jan Emler, Václav Chalupecký, Bohumil Ryba a jiní. Dále legenda slouží ke zpracování mnoha spisovatelům a básníkům. Důkazem je veršované zpracování Jaroslava Vrchlického v díle *Mythy I.* z 19. století, v současné době je legenda součástí lidové slovesnosti a námět posloužil Martinu Drahovzalovi ke zpracování legendy formou lokální pověsti, jež uveřejnil v knize *Báje a legendy Kolínska a Kouřimska*.

Diplomová práce se věnuje pěti výše zmíněným legendám a jejich odlišnostem a shodám ve zpracování. Každému analyzovanému zpracování předchází úvodní část, ve které je buď představena doba, v níž legenda vznikla, aby bylo jednoznačné, jaký vliv na zpracování doba měla, nebo obsahuje stručnou charakteristiku autora, jenž legendu zpracoval. Rozdílnost můžeme najít v metodě zpracování, v délce legendy, v jazyce, v dějové složce atd. Nejvíce se budeme soustředit na postavu světce svatého Prokopa a na světcovy zázraky motivované společenskou a kulturní situací v dané době. Za základní příručku pro metodologický rozbor nám posloužilo dílo Daniely Hodrové ...*na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Do této páté kapitoly je zařazena i podkapitola s názvem Světec v době baroka. Baroko je vybráno z toho důvodu, že v této

⁴ Sommer, 2006, s. 100

⁵ *Staročeský pasionál* je napsán prózou, obsahuje životy svatých řazených podle církevního roku.

⁶ Sommer, 2006, s. 100

⁷ Julius Fejfalík je nálezcem prokopské legendy *Vita antiqua* (*Život starobylý*) pocházející z 2. poloviny 13. století, která čerpá z *Vita minor*. *Vita minor* a *Vita antiqua* jsou si obsahově velice podobné.

době byla postava svatého Prokopa velice oblíbená, a to jak v literární podobě, tak v architektuře, sochařství a malířství.

1. SVĚTEC SVATÝ PROKOP

1.1 ŽIVOT SVATÉHO PROKOPA

Svatý Prokop se narodil matce Boženě a otci Vítovi na zemanské tvrzi kolem roku 985 v Chotouni u Českého Brodu, zemřel 25. března 1053 ve městě, později pojmenovaném podle řeky, která městem protéká, Sázava. Nabyt výborného vzdělání na slovanské škole na Vyšehradě. Svátý Prokop se v mládí oženil. Kronikář, Mnich sázavský, se ve své kronice zmiňuje i o tom, že Prokop měl syna Jimrama, ale i přes tuto skutečnost se rodiny zřekl z lásky k Ježíši Kristu a odešel do kláštera, kde byl vysvěcen na kněze. Syn Jimram šel v otcových stopách, zasvětil život Bohu a stal se později stejně jako otec opatem. Svátý Prokop brzy z kláštera odešel a začal žít nad řekou Sázavou jako poustevník. Svátý Prokop v této pustině shromáždil okolo sebe několik schopných a zbožných mužů, pro něž stanovil mnišská pravidla svatého Benedikta. Vedl mnichy k denní práci, ke zbožné četbě a hlavně je pobízel k oslavě Boha. Takto společně působili nejdříve v osadě a pak v Sázavském klášteře.

Legenda vypráví, že na tomto místě v sázavských lesích se svatý Prokop kolem r. 1030 setkal s knížetem Oldřichem z přemyslovského rodu, který byl zde se svou družinou na honu. Kníže Oldřich uviděl sice prostě oděného poustevníka, ale již po krátké promluvě s ním poznal, že se jedná o ctnostného, moudrého člověka s vynikajícími schopnostmi, a tak si ho zvolil za rádce. Oldřich Prokopa podporoval a rozhodl se, že na tomto místě v lesích vznikne klášter pod řeholí svatého Benedikta a Prokopa zvolí jeho prvním opatem. Svě započaté plány však již nestihl dokončit, a tak se jejich uskutečnění ujal jeho syn kníže Břetislav. Břetislav si Prokopa rovněž jako otec velice vážil a řídil se jeho radami. Poskytl Prokopovi prostředky k dokončení tohoto kláštera, později pojmenovaného Sázavský klášter podle řeky, která zde protéká pod skálou, na které je klášter vystavěn. Břetislav zvolil Prokopa, jak si otec přál, jeho

prvním opatem.⁸ V tomto nově vzniklém klášteře pak svatý Prokop hlásal slovanskou liturgii, tj. bohoslužebné obřady ve staroslověnštině, které přinesli na Velkou Moravu roku 863/864 Konstantin a Metoděj, odtud se staroslověnština rozšířila k nám do Čech.

Dva dny před svou smrtí k sobě opat Prokop povolal syna Jimrama a synovce Víta, který se po jeho smrti stal nástupcem, aby jim předpověděl osud kláštera, a to příchod německého opata do kláštera a jeho následné vyhnání. Prokop zemřel 25. března roku 1053, jeho ostatky byly přeneseny 29. května 1588 do chrámu Všech svatých na Hradčanech. V době jeho smrti se podle legendy staly dva zázraky, a to nemocný, kterému Prokop zanechal svůj plášť, se plně uzdravil a slepec po dobu Prokopova pohřbu znenadání viděl, protože si to ve své modlitbě přál. Za svého života vykonal svatý Prokop mnoho zázraků. Zvláštností tohoto světce také je, že na rozdíl od svých předchůdců svaté Ludmily, svatého Vojtěcha a svatého Václava nebyl jeho život ukončen násilně (mučením), ale zemřel smrtí přirozenou jako vyznavač.

Toto stručné vylíčení světcova života vychází z *Vita minor*, neboli *Menší legendy o svatém Prokopovi*. Vše je doplňováno údaji odborníků, historiků a hagiografů.⁹

⁸ Některé zdroje uvádějí, že prostředky k založení Sázavského kláštera poskytl už kníže Oldřich. My však pracujeme s verzí, která je uvedena ve *Vita minor* a ve *Staročeské veršované legendě*. *Vita minor* říká, že prostředky k založení kláštera opatřil a opatem zvolil Prokopa kníže Břetislav. *Staročeská veršovaná legenda* uvádí toto: Kníže Oldřich dílo nedokončil a tak po jeho smrti se „dostavby“ ujal jeho syn kníže Břetislav, za jehož vlády byl klášter dostavěn a který opatství svatému Prokopovi potvrdil. Kadlec ve své knize *Svatý Prokop, český strážce odkazu cyrilometodějského* s touto teorií souhlasí a píše toto: „Kníže Oldřich si sázavského poustevníka oblíbil tak, že po poradě se svými rádci rozhodl, aby byl povýšen na opata, a opatřil též některé věci ke klášterní potřebě, jiné pak přislíbil a později též náležitě doplnil. Prokop se však vzpíral přijmout hodnost představeného. Teprve syn a nástupce Oldřichův Břetislav přiměl Prokopa, aby dal k povýšení souhlas (mocí byl vysvěcen na opata), potvrdil darování, jež Oldřich klášteru učinil, a sám je ještě rozmnožil.“

⁹ Stoprocentní správnost faktů je nemožná, jedná se o legendu.

1.2 SVÁTEK SVATÉHO PROKOPA

Svátek svatého Prokopa slavíme 4. července, je uznán jako polodenní svátek. 4. července je den, kdy byl svatý Prokop jako první Čech v roce 1204 kanonizován římským papežem Innocencem III., proto je zvoleno toto datum svátku a ne datum jiné, například narození nebo smrti. Světec byl uctíván a je uctíván dodnes jako patron české země. Zvláště v neblahých dobách Čech se na něj lidé ve svých modlitbách obraceli.

1.3 IKONOGRAFIE

Na počest svatého Prokopa je po celé zemi mnoho památek, například chrámů (Chrám svatého Prokopa v Letovicích), klášterů (klášter Sázava) a kostelů (kostel svatého Prokopa na Žižkově, kostel svatého Prokopa v Chotouni) pojmenováno po jeho osobě. Prokopovo jméno dostalo i údolí s potokem (Prokopské údolí nedaleko Prahy). Nejčastěji je zobrazován jako prostý poustevník v plášti nebo jako opat s berlou, anebo je zachycován jako učedník s knihou v ruce. *„Ve středověku byl svatý Prokop zobrazován jako řeholník v mnišském oděvu. V baroku také jako opat v pontifikáliích s berlou a mitrou. Může mít též knihu a od 17. století kříž. Jeho hlavním individuálním atributem je spoutaný ďábel, kterého má u nohou nebo na kterém přímo stojí.“*¹⁰

¹⁰ <http://zivotopis.osobnosti.cz/svaty-prokop.php>

2. LEGENDA

2.1 CHARAKTERISTIKA ŽÁNROU

Legenda jako literární druh má původ ve Středomoří v době antiky. Vychází z latinského překladu legenda, tj. text určený ke čtení, často se užívá synonymní pojem hagiografie z řeckého hagios, což znamená svatý a graphein psát. Je to epický (mající děj) veršovaný nebo prozaický literární žánr pojednávající o životě, skutcích a zázracích světce (svatý Prokop, svatý Metoděj, svatý Konstantin) či světce mučedníka (svatý Václav, svatá Ludmila, svatá Kateřina). V legendě se prolíná tradice lidová a náboženská. Původně legenda označovala veřejné předcítání (latinsky lego = číst) vybraných částí z kanonizovaných životopisů svatých, které se konalo v kostele při mši v den jejich svátku, cílem legendy bylo ukázat křesťanům osobnost světce jako vzor víry. „*Ve svém souhrnu byly všechny legendy psány s cílem oslavit památku příkladných křesťanů, kteří před pomíjivými pozemskými záležitostmi (hmotné statky, kariéra), dali, často za cenu vlastního sebeobětování, přednost božímu zákonu, a tím i vyšším (poněvadž nadčasovým) duchovním hodnotám.*“¹¹

Legenda má schematické rozložení kladů a záporů, při čemž nositelem dobra je hlavní postava, která nese vlastnosti hodné následování, je vzorem pro křesťany. Legendu můžeme rozčlenit do tří částí podle osudu hrdiny: **1. Okolnosti narození** (Svatý Prokop se narodil matce Boženě a otci Vítovi na zemanské tvrzi kolem r. 985 v Chotouni u Českého Brodu.), **2. Život** - latinsky **vita** (Svatý Prokop nabyl výborného vzdělání na slovanské škole na Vyšehradě, v mládí se oženil, měl syna Jimrama. Odešel do kláštera, kde byl vysvěcen na kněze. Svatý Prokop brzy klášter opustil a začal žít nad řekou Sázavou jako poustevník. Zde založil mnišskou osadu, z níž byl později vybudován Sázavský klášter. V této pustině shromáždil okolo sebe několik schopných a zbožných mužů, pro něž stanovil mnišská pravidla svatého Benedikta. Vedl mnichy k denní práci, ke zbožné četbě a hlavně je pobízel k oslavě Boha. Na tomto místě v sázavských lesích se svatý Prokop kolem r. 1030 setkal s knížetem Oldřichem z přemyslovského rodu, který byl zde se svou družinou na honu. Založil Sázavský

¹¹ Mocná, Peterka a kol., 2004, s. 337

kláštera a stal se jeho prvním opatem. Zde pak svatý Prokop sloužil slovanskou liturgií. Prokop zemřel 25. března roku 1053.) **3. Posmrtné skutky** (splnění věštby o osudu kláštera – příchod německého opata do kláštera a jeho následné vyhnání a zázraky uzdravení - nemocnému, kterému Prokop zanechal svůj plášť, se plně uzdravil a slepec po dobu Prokopova pohřbu znenadání viděl, protože si to ve své modlitbě přál.) Legendu můžeme také dělit podle způsobu dosažení svatosti: **1. Passio** (týká se mučedníků, například legenda o svaté Kateřině), **2. Vita** (týká se světců, jejichž život skončil přirozenou smrtí, například legenda o svatém Prokopovi).

Legenda plní výchovně formativní funkci díla, je expresivní, napínavá, typické je i střídání časového rytmu (vyvrcholení před světcovou smrtí). „*Ve středověku běžně vznikaly dialogizované legendy určené k tichému čtení, ve vrcholném středověku pak vedla obliba dialogu k veřejnému předvádění scénických výjevů ze známých legend, slučujících v sobě prvky názornosti, výchovnosti a zábavnosti (nejdříve tzv. pašijové hry). Odtud vývoj směřoval k zpracování legend ve formě dramatu, jak je známe z období raného novověku (často v pojetí školního, pololidového a lidového divadla) i moderní doby.*“¹² Obliba legend postupem času rostla a tak se legenda později dostala i do literatury světské a začaly být napodobovány i v jazycích neliturgických. Do legendy pronikly prvky lidového vyprávění, jež později (převážně v období baroka) měnily původní duchovní látky v lidové pověsti. Sbírký legend se nazývají pasionály. Významným pasionálem je, dodatečně nazvaná, *Legenda aurea (Legenda zlatá)* italského dominikána Jakuba de Voragine ze 13. století. *Legenda aurea* je svým jednodušším sdělným stylem určena široké čtenářské skupině a má veliký význam pro českou legendistickou tvorbu.

Český pasionál má původ ve druhé polovině 14. století v době Karlově. Jde o zpracování nejznámějších legend řazených podle církevního roku. *Pasionál český* vychází právě z díla Jakuba de Voragine, který byl doplněn legendami o českých světcích, například legendou o svaté Ludmile, legendou o svatém Václavovi, legendou o svatém Vojtěchovi, nebo legendou o svatém Prokopovi a dalších. Do češtiny byl text přeložen pravděpodobně dominikánským mnichem. Důraz byl kladen na dějovou složku a prožitkovou stránku, díky těmto vlastnostem pronikly legendy mezi prostý lid.

¹² Mocná, Peterka a kol., 2004, s. 339

Zejména v baroku se náboženský ráz legend odsouval do pozadí tolik, že se začaly legendy přibližovat pověstem. Z legend čerpaly také školské hry či lidové a pololidové hry (*Hra o svaté Dorotě*).

2.2 LEGENDA V ČESKÉ LITERATUŘE

Na Moravu a do Čech se příběhy světců dostaly v 9. století s příchodem byzantských misionářů Konstantina a Metoděje, kteří přinesli na naše území slovanský jazyk a hlásali křesťanskou víru v tomto jazyce. Po jejich smrti vznikalo mnoho legend, které měly veliký vliv na rozvoj literatury na našem území, například *Život svatého Konstantina* (určené vzdělanému publiku) a *Život svatého Metoděje* (určené také vzdělanému publiku, ale oproti *Životu svatého Konstantina* zde chybějí zázraky, vyšší teologické debaty a topika je omezena). Obě jsou psány staroslověninou, která u Čechů a Moravanů v 9. a 10. století byla přijatelnější více než pomalu se rozmáhající latina. Staroslověnsky je napsána, například legenda o svatém Vítu, legenda o svaté Ludmile, legenda o svatém Benediktovi, *První staroslověnská legenda o svatém Václavu a Druhá staroslověnská legenda o svatém Václavu*. V 11. století staroslověnština pomalu doznívá, přesto i v této době nalezneme památky psané ve staroslověnském jazyce. „V 11. století se také v legendách české provenience objevuje typ svatého muže-poustevníka a zároveň asketického mnicha, který personifikuje spoluzakladatel Sázavského kláštera sv. Prokop (nedochovaná staroslověnská legenda vzniklá právě v Sázavském klášteře, latinská biografie začleněná ve 12. stol. do kroniky Mnicha sázavského; tzv. *Vita minor*, tj. *Menší život, zdůrazňující opatovo češství a protiněmecké cítění*).“¹³ Na konci století 11. už začíná plně převládat na našem území jazyk latinský, v textech můžeme nalézt i ojedinělé stopy češtiny v podobě glos.

Latině patří celé století dvanácté. „S civilizačním přibližováním českých zemí evropskému Západu a hlubší kulturní propojeností se od 13. století šíří legendy o tradičních a novějších světcích, mnohdy zásluhou znalosti díla *Legenda aurea*. Rostoucí zájem o legendu, v níž dvorsko-rytířské publikum vnímá nejen rysy výchovné a mravoučné, ale také vrstvu zábavnou, se reflektoval v jazykově českých adaptacích, které byly psány nejdříve ve verších, od poloviny 14. století pak stále častěji v próze. Ze

¹³ Mocná, Peterka a kol., 2004, s. 343

samého počátku 14. věku pochází několik zlomků veršovaných legend – legendy o Panně Marii, svatém Petrovi. Autory projevů české duchovní epiky byli klerici znalí šlechtického prostředí. Jejich díla náleží do nejstarší vrstvy česky psané literatury, která si teprve ověřovala své možnosti. Ty si vyzkoušela kolem r. 1330 v další vrstvě legend (o svatém Alexiovi, o svatém Jiří atd.), ale plně je rozvinula po polovině 14. století, kdy vznikají veršované legendy o svatém Prokopovi, o svaté Dorotě, o Anežce Přemyslovně a legenda o svaté Kateřině.“¹⁴

Husitská epocha nepřála klasickým legendám, ale přináší legendy o husitech, například legenda o vylíčení posledních chvil a smrti mistra Jana Husa, která je zařazena do kališnické verze *Staročeského pasionálu* (1495 – autorem nejspíše Petr z Mladoňovic). „Z mnohých dokladů úcty k Husovu kultu, pěstovaného českými kališníky v 15.-16. století, je nejzajímavější *Život, tj. šlechtné obcování ctného svatého kněze, mistra Jana Husa, kazatele českého, do něhož autor Jiří Heremita, zařadil dvě legendy (o Husově matce a Husově svatosti)*.“¹⁵ V době humanismu a renesance se legendy objevovaly pouze v omezené míře.

K rozkvětu v legendistické tvorbě dochází znovu v 17.-18. století. Vydávají se hojně životy světců, například život barokního světce Jana Nepomuckého od Bohuslava Balbína. Dále se objevují legendy spjaté s poutním místem (kostely, přírodou), například dílo od Bedřicha Briedla *Život svatého Ivana* (1657), vydáno jako edice v roce 1936 *Život svatého Ivana prvního v Čechách poustevníka a vyznavače*. „Barokní legendy spojuje sice motiv marnosti, bezcennosti a prázdnoty všeho pozemského, zároveň však obsahují i motiv líbezné české krajiny, půvabného místa (*locus amoenus*), spjatého s Bohem jako tvůrcem přírodních krás. Vázanost legend 17.-18. století ke konkrétnímu místu zdůvěřňovala vztah čtenáře ke světci a vytvářela pocit sounáležitosti k české zemi, přerůstající v tzv. barokní vlastenectví. Jeho významnou komponentou byl též vztah k českému jazyku, stěžejnímu znaku národní příslušnosti, jako řeči, jíž užívali četní svatí, prezentovaní v roli nebeských přímluvců české společnosti a obnovitelů její dávné předhusitské slávy. Kolem poloviny 18. stol. překročil rozmach barokní legendy svůj zenit, což se projevilo i v rozměňování jejích látek.“¹⁶

¹⁴ Mocná, Peterka a kol., 2004, s. 344

¹⁵ c. d., s. 345

¹⁶ c. d., s. 346

Ve století devatenáctém a na počátku století dvacátého v české literatuře legendu rozvíjí katoličtí autoři, a to například B. M. Kulda ve sbírce básní *Legendy I-II* z roku 1894. Mezi další představitele, kteří psali legendy, patří Julius Zeyer (*Tři legendy o krucifixu*), Jiří Karásek ze Lvovic (*Legenda o ctihodné Marii Elektě z Ježíše*, 1922), nebo Jaroslav Vrchlický (*Legenda o svatém Prokopovi* z roku 1884, drama *Svatá Ludmila*), k námětu legendy se své dramatické tvorbě vrací i Jaroslav Durych (*Svatý Jiří* (1915), *Svatý Vojtěch* (1921), *Svatý Václav* (1924)).

Legendou o svatém Prokopovi se zabývalo a dodnes zabývá mnoho spisovatelů a spisovatelek, mimo výše zmíněného Jaroslava Vrchlického, jsou to například Vítězslav Nezval, Jan Zahradníček, Xaver Dvořák a Růžena Jesenská. Legenda byla také zhudebněna Bohuslavem Foersterem¹⁷, na její motivy byl natočen animovaný (loutkový) film (1947, Trnka)¹⁸, a dále byl o svatém Prokopovi natočen dokumentární film českou televizí v cyklu *Světcí a svědci*¹⁹. „*Moderní česká zpracování souznějí se světovými trendy, které legendu (nepochybně i pod vlivem významových posunů v jazyce) chápou jako výrazný životní příběh výjimečného jedince, vyznávajícího absolutní hodnoty a konfrontovaného s jeho okolím.*“²⁰

¹⁷ <http://druidova.mysteria.cz/HISTORIE/Prokop.htm>

¹⁸ <http://gloria.tv/?media=609967>

¹⁹ <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123417216-svetci-a-svedci/207562211000001-svaty-prokop>

²⁰ Mocná, Peterka a kol., 2004, s. 347

3. SÁZAVSKÝ KLÁŠTER

3.1 DĚJINY

Svatý Prokop založil kolem roku 1030²¹ v malebné krajině nad řekou Sázavou klášter, jemuž se podle této řeky později začalo říkat Sázavský klášter. Klášter leží na skále v zákrutu, aby byl dobře ohrazen proti nepřítelům. V tomto nově vzniklém klášteře svatý Prokop kázal liturgii ve slovanském jazyce a také zde vychovával slovanské mnichy. Svátý Prokop řídil klášter dvacet let pod řeholí svatého Benedikta a to až do své smrti. Jeho nástupcem se stal synovec opat Vít, který byl nucen po smrti knížete Břetislava I. i s mnichy odejít do Uher. Do Sázavského kláštera se dostali na popud knížete Spytihněva cizinci, opatem se stal Němec, přesně jak Prokop předpověděl, než zemřel. Kníže Vratislav II. povolal v roce 1063 mnichy zpět. Po Vítově smrti převzal vedení kláštera Prokopův syn Jimram. Pozice kláštera v této době ale stále zůstávala velmi slabá a i přes Vratislavovu žádost o povolení slovanské bohoslužby, papež Řehoř VII. v tomto klášteře řecko-slovanské bohoslužby zakázal. Po Vratislavově smrti převzal vládu kníže Břetislav II., což pro klášter nebylo příznivé. Břetislav slovanský ráz kláštera zrušil a mnichy i s opatem Božetěchem, který se řízení kláštera ujal po Jimramovi, opětovně z kláštera vypudil. *„Budovy kláštera obsadili řeholníci latinského obřadu pod vedením opata Dětharta z Břevnova, kterého později nahradil opat Silvestr.“*²²

„Husitské války, které znamenaly pro mnoho klášterů v Čechách definitivní zánik, sázavský klášter nezničily. Mnichové sice byli v roce 1421 vyhnáni (vrátili se až roku 1433 zpět), klášter vyrabován, ale kostel s hrobem svatého Prokopa a klášterní budovy zůstaly. Majetek kláštera se však na více než dvě stě let v důsledku změněných poměrů, ke kterým došlo po zklidnění husitských bouří, dostal do zápisného vlastnictví

²¹ V mnohých publikacích je uváděn rok 1032. Určit přesný datum je velmi obtížné.

²² Stefan, 1940, s. 6. O obou opatech kláštera bude ještě zmínka v podkapitole Architektura Sázavského kláštera. Sázavský klášter měl po opatu Silvestrovi ještě mnoho opatů, ale ty my zde už uvádět nebudeme.

*bohatých světských pánů.*²³ Vlastníky Sázavského kláštera se stali nejprve páni z Kunštátu, poté přešel majetek do vlastnictví Slavatů z Chlumu a jiných různých majitelů, například Adama z Valdštejna. V roce 1785 za vlády Josefa II. byl klášter zrušen, zakázaly se poutě na Sázavu a Sázavský klášter začal chátrat. Sázavskému klášteru se přes všechny zvraty podařilo svou tradici udržet. Posledním opatem kláštera byl Leander Kramář (1763-1785). Na konci severní lodi při průčelní stěně můžeme dnes na Sázavském klášteře nalézt náhrobek tohoto posledního opata.

V dnešní době je z kláštera muzeum. V muzeu jsou údajně podle Stefana (in *Klášter Sázavský*) vystaveny tři vzácné památky svatoprokopské a to dřevěná lžice s barokní stříbrnou rukojetí, koflík ve tvaru kalicha, z kterého pil svatý Prokop, ale údajně se z něho napil i kníže Oldřich, když se setkal s Prokopem při honu a Prokop mu v něm podával vodu ze studánky a třetí památkou je kost ze světceva těla.

3.2 ARCHITEKTURA

Sázavský klášter byl zprvu postaven ze dřeva. „*Koncem 11. století zahájil opat Božetěch, žák sázavské slovanské umělecké školy a sám skvělý umělec, románskou přestavbu původního dřevěného kostela ve výstavnou baziliku.*“²⁴ Nově příchozí opat latinského obřadu Děthart z Břevnova se snažil klášter hlavně hospodářsky zajistit, ale za zmínku stojí i to, že obnovil střechu kamenným krytem. „*Jeho nástupce opat Silvestr zřídil dormitář, refektář, kuchyň, sklep i ohoz kláštera, jež ozdobil krásnými sloupky s arkádami. Opat Silvestr vydláždil také kostel kamennou dlažbou a zřídil, na místě dosud přesně neurčeném, kapli P. Marie, kterou posvětil biskup Otta r. 1146.*“²⁵

„*Další velkolepý rozvoj, nyní již v gotickém stylu, klášter zažíval od druhé poloviny 13. století. Započal za vlády posledních Přemyslovců. Vrcholil ve 14. století za vlády Lucemburků, zvláště za vlády císaře Karla IV. a byl násilně uzavřen začátkem 15. století husitskými bouřemi*“²⁶, ale nebyl zcela zničen, jak už bylo výše napsáno. Velkolepý gotický kostel nebyl nikdy dokončen. Klášter strádal až do 2. poloviny

²³ <http://www.klaster-sazava.cz/dejiny/stavebni/>

²⁴ <http://www.klaster-sazava.cz/dejiny/stavebni/>

²⁵ Stefan, 1940, s. 7

²⁶ <http://www.klaster-sazava.cz/dejiny/stavebni/>

17. století, kdy začala oprava barokní. Klášternímu choru byla vystavěna klenba, vyzdobily se oltáře. Místnosti kláštera byly nově vybaveny, například byla pořízena kredenční skříň.

Roku 1746 klášter vyhořel. Shořely střechy, spadlo klenutí jižní boční lodi. Po požáru začala druhá barokní oprava a to tím, že se zvětšily budovy i dvůr na úkor ambitu, který byl malířsky vyzdoben obrázky ze života svatého Prokopa. Nynější oltář v Sázavském klášteře, který nahradil tehdejší shořený, je až z doby rokoka. Začátkem 19. století byl klášter dán do dražby a měl spousty majitelů. V roce 1867 se stal majitelem kláštera pan z Neubergu, který z něj vybudoval kulturní zařízení. Tento majitel nechal uvnitř kláštera zabít zdi. Klášter dostal nový klasicistní vzhled. Roku 1876 zámek prodal Bedřichu Schwarzovi. Záchrana pro klášter přišla až v 70. letech 19. století, kdy se jeden z dědiců Bedřicha Schwarze pustil do úprav kláštera. Vybudoval vyhlídkovou věž a poupravil fasádu kláštera. Vše vybudoval v neorenesančně klasicistním duchu.²⁷

Původně dřevěný Sázavský klášter se po mnoha dostavbách a opravách stal tedy směsicí slohů a to románského, gotického, baroka, rokoka, klasicismu. Všechny tyto slohy můžeme při prohlídce kláštera spatřit. „*Nad věžním oknem v omítce najdeme pozůstatky barokní malby rozvilinové, z níž lze nad vrcholem okna dosud dosti zřetelně viděti hlavu sv. Prokopa. Nad portálem vedoucím na schodiště jsou dosud patrné sporé zbytky původních středověkých fresek*“²⁸ Dále v klášteře můžeme vidět světcův obraz, který nalezneme na oltáři. Obraz pochází z první poloviny 17. století, tato Prokopova podobizna se ale celá nezachovala, na některých částech je přemalována. Obraz znázorňuje svätce, jak vyhání ďábla z kaple a oře s ním na poli. Vrchní část oltáře tvoří obraz Nejsvětější trojice. V klášteře nalezneme také oltář s podobiznou svatého Benedikta. Tyto dva oltáře jsou datovány až po polovině 18. století, tj. po požáru Sázavského kláštera.

²⁷ Stefan, 1940, s. 5-10. V této části jsem pouze nastínila pár přestaveb Sázavského kláštera, nejsou zde zmíněny všechny, protože některé přestavby jsou historicky nejasné a Sázavský klášter jich zažil mnoho.

²⁸ c. d., s. 21

Venku u kláštera můžeme vidět sochu svatého Prokopa, která pochází z doby kolem roku 1900. Původní dřevěná socha svatého Prokopa pocházející z 12-13. století a jež by měla stát v místě jeskyně, v níž se svatý Prokop usadil, je předmětem zkoumání.

4. VÝTVARNÉ ZPRACOVÁNÍ PROKOPSKÉ LEGENDY V LIBER DEPICTUS

4.1 LIBER DEPICTUS

Liber depictus je obrázkový sborník patřící, společně například s *Biblií Velislavovou*, jejíž součástí je legenda o svatém Václavovi, *Biblií Imagée* a francouzským rukopisem G. L. Holforda, mezi gotické obrázkové knihy. Svou povahou je si *Liber depictus* nejvíce podobný s francouzským rukopisem G. L. Holforda. Tyto obrázkové knihy vznikly ve Francii, odkud se pak rozšířily do střední Evropy.

Liber depictus, jiným názvem *Krumlovský obrazový kodex*, o 172 listech vznikl ve třetí čtvrtině 14. století²⁹ v Českém Krumlově a to pravděpodobně na zakázku rodu Rožmberků, aby podpořili umění té doby. Jedná se o jeden z nejvýznamnějších dokladů středověkého knižního výtvarného umění. Název *Liber depictus* je převzat z nápisu na přední straně knihy, který je dopsaný rukou v 15. století, a zní: „*Liber depictus in uite egre[gia?], qui continet imprinis imaginem depictam beate virginis, tj. Obrázková kniha výtečných příběhů života, která obsahuje obzvláště zobrazení Blahoslavené Panny Marie*“³⁰. Přední stranu obrázkového kodexu zdobí právě Panna Marie s Kristovým tělem. Kromě tohoto přípisku v knize nalezneme ještě jeden, z kterého se o knize *Liber depictus* dozvíme více, pochází ze století sedmnáctého a zní: „*Conventus Beatae Virginis Cru... Neúplné slovo Cru... odborníci doplňují Crumloviae, z toho lze soudit, že majitel Liber depictus byl minoritský kněz. Conuentus beate virginis, jež pocházel z Českého Krumlova*“³¹.

„*Obsah Krumlovského obrazového kodexu je dosti členitý, spojující biblii s hagio-grafickými legendami. Na počátku stojí biblia pauperum, tzv. bible chudých a dvě biblická podobenství o zlém správci a o královském poslu. Pak následují legendy o světcích Václavu, Ludmile, Kryštofu, Teodoru, Vítu, Janu Křtiteli, Jiljí, Sixtu a Vavřinci, Voršile, Prokopu, Klimentu, Marii Magdaléně a Maximinu, Dvou Marií, Alžbětě, Jidášii,*

²⁹ Do *Liber depictus* byly některé cykly přimalovány nejpravděpodobněji až v době baroka.

³⁰ Janda, 1940, s. 134

³¹ c. d., s. 134

*Marii Egyptské, Pavlu Poustevníku, Eustachiu, Oldřichu a Brandanu. Porůznu se objevují ještě další jednotlivé obrazy na duchovní témata.*³² V *Liber depictus* bylo zaznamenáno dvacet jedna světců.

Rukopis je vzácný tím, že na prvotním místě stojí kresba a až druhotný je text. Sdělení pod obrázkem je spíše popisem k obrázku, sdělení nad obrázkem je nadpisem. „*Slova picturae laicorum litteratura, tzn. obrazy jsou četbou laiků (připisovaná papeži Řehoři Velikému), zde tudíž docházejí své praktické realizace. Rozhodující osobou pro obsah výtvarného vyjádření byl zde jako i jinde inventor, osoba připravující scénář cyklu pro výtvarného umělce. V tomto případě – jako v mnoha jiných – ho neznáme, mohl jím však být některý z tehdejších českokrumlovských minoritů. Každopádně program knihy odpovídá minoritskému duchu, který se orientoval na města vůbec a na zbožné laiky žijící v městském prostředí zvláště. Minorité již ve 13. století s ohledem na městské prostředí reformovali breviář tím, že v něm akcentovali svátky svatých v hojnějším počtu, než bylo obvyklé dříve, a že vytvářeli psanou i ústní slovesnost podporující jejich liturgickou reformu. Krumlovský obrazový kodex je dokladem jejich praktického působení navenek – podporovalo praktickou zbožnost opírající se o příkladný život světců.*“³³ Kresby jsou provedeny technikou lavírované perokresby, tzn. rozmývání slabě pigmentové barvy na mokřím či suchém povrchu. Tímto způsobem se docílí hladkého povrchu bez známek použití štětce. Na perokresbě mají podíl nejspíše tři kreslíři.

Krumlovský obrazový kodex (Liber depictus) byl ve vlastnictví krumlovských jezuitů až do roku 1782, kdy byl klášter v Českém Krumlově zrušen a *Liber depictus* se dostal do Vídně, kde se nachází dodnes v depozitáři Rakouské národní knihovny. V roce 2012 na počest čtyři sta let od smrti posledního z Rožmberků byl *Liber depictus* vystaven v České republice. Dostupná byla jeho faksimile. Návštěvníci výstavy mohli vidět na zámku v Českém Krumlově v budově mincovny po dobu několika měsíců.³⁴

³² http://wwwold.nkp.cz/pages/page.php3?page=luc_krumlov.htm

³³ http://wwwold.nkp.cz/pages/page.php3?page=luc_krumlov.htm

³⁴ http://www.ckrumlov.info/docs/cz/Krumlovsky_obrazovy_kodex_20111206125905.xml

4.2 PROKOPSKÁ LEGENDA V LIBER DEPICTUS ³⁵

Níže uvedené informace o *Liber depictus* jsou čerpány z knihy *Legenda o českých patronech - Obrazková kniha ze XIV. století*. Kniha zpracovává tři legendy z *Liber depictus* a to legendu o svatém Václavu, legendu o svaté Ludmile a legendu o svatém Prokopovi.

Prokopské legendě je v *Liber depictus* věnováno dvacet sedm obrazů, jež tvoří jakási tři vodorovně ilustrovaná pásma. Nad každým obrazem je latinský nápis. Na prvních dvou obrázcích vidíme svatého Prokopa jako mnicha, který léčí nemocné. Třetí znázorňuje svatého Prokopa, jak rozdává jídlo a majetek chudým. Čtvrtý a pátý obrázek zachycuje Prokopa, jak nachází své místo v pustině (pustinu znázorňuje dub) a usazuje se v jeskyni, z které vyhání d'ábly. Prokop v ruce drží kříž. V šestém obrázku se Prokop v jeskyni modlí. Na dalším vidíme Prokopa nabízet návštěvníkům krajíc chleba. Na osmém obrázku zakládá svatý Prokop klášter. V devátém a desátém obrázku Prokop přijímá své svěcence do řádu, kteří budou společně s Prokopem sloužit mši. Prokopa vidíme nejprve držet v ruce otevřenou knihu, z které předčítá dvěma mnichům řeholní slib a pak Prokop drží v ruce kalich. Jedenáctý až patnáctý obrázek zachycují obrazy o muži, který se chtěl dostat přes řeku loďkou stojící na druhém břehu. Modlí se k svatému Prokopovi, aby loďka k němu připlula. Svatý Prokop tuto prosbu vyplní a loďka k muži připluje. Prokop muže dokonce přijímá mezi své bratry. Na obrázcích je vyobrazen i Sázavský klášter jako symbol věřících, kam se mohou jít pomodlit a vypovídat ze svých hříchů. Obrázky jsou opatřeny i detaily, ve vodě jsou nakresleny ryby. Na šestnáctém až dvacátém obrázku je znázorněn Prokop, jak vyhání d'ábla z mužova těla. V *Liber depictus* je d'ábel znázorněn jako černý pták, který usedl na kostel, a svatý Prokop ho prosí, aby se vzdálil. D'ábel v podobě černého ptáka spadl z kostela a rozlomil se na čtyři kusy. Na dalším (dvacátém prvním) obrázku vidíme muže, jak přivádí k Prokopovi nemocný dobytek a prosí ho o uzdravení zvířat. Na obrázku dvacet dva léčí Prokop nemocnou ženu. Na dalších dvou obrázcích je vyobrazen čert, který láme kolo u vozu. Nejprve vidíme, jak čert kolo láme. Podle tváře lze soudit, že muž sedící na koni a táhnoucí vůz se na čerta hněvá. Ve voze je nakreslen svatý Prokop, který podle legendy čerta trestá tím, že ho použije jako náhradu za kolo,

³⁵ Obrázky spojené s *Liber depictus* jsou v příloze č. 4.

což vidíme na obrázku následujícím. Prokop na tomto obrázku sedí také ve voze, ale drží v ruce berlu. Sedmnáctý předposlední obrázek znázorňuje poslední chvíle před smrtí svatého Prokopa. Prokop leží na posteli a svým blízkým prorokuje, co se bude dále dít. Na obrázku je vyobrazen klášter, což čtenáři asociuje, že svatý Prokop předpovídá osud kláštera. Na posledních třech obrazcích jsou zachyceny poslední chvíle, tj. smrt a pohřeb svatého Prokopa. Cyklus uzavírá obrázek dvacet sedm, na kterém je svatý Prokop nesen na nosítkách.

„Literární předlohou Liber depictus byla nejspíše latinská legenda o svatém Prokopovi ze 13. století nazývaná podle svého pozdějšího vydání v Acta Sanctorum „Legendou bollandistů“. Tato legenda byla v podstatě vytvořena na základě latinského rukopisu, tzv. „Letopisů sázavských“, psaných v druhé polovici XII. století neznámým mnichem sázavským. Legenda byla počátkem XIII. století rozšířena jiným sázavským anonymem u příležitosti chystané kanonizace světce. O kanonizaci samé podal zprávu třetí autor, který popisuje i další řadu zázraků a obšírně líčí život sv. Prokopa. Tento rukopis pochází z druhé poloviny XIII. století.“³⁶

Zvláštností *Liber depictus* je, že některé příběhy, jež jsou zde zakresleny, jsou známy až z pozdějších literárních zpracování než z těch středověkých. Na posledním obrázku je zachycen příběh o přenesení ostatků svatého Prokopa do Prahy. Ty však byly přeneseny až v roce 1588, buď autor předpokládal, že se takto stane, nebo byl příběh dokreslen až o mnoho let později. Obdobně je tomu i v příběhu o čertovi, který zničil kolo u vozu a v příběhu o uzdravení dobytka. Tyto dva příběhy také ve středověkých zpracováních nenalezneme. Vysvětlením může být to, že jde o dodatečně přikreslené části, nebo že autor obrázkové knihy *Liber depictus* je původcem těchto příběhů. Oproti těmto přidaným příběhům zde nenalezneme zmínku o setkání svatého Prokopa s knížetem Oldřichem, jež ve středověkých literárních zpracováních je.

„V letech 1668 – 1669 vznikl k oslavě světcově cyklus dvanácti obrazů, které byly umístěny v presbytáři chrámu a zobrazovaly život, smrt, zázraky a kanonizaci svatého Prokopa. Třináctý obraz nesl latinský text, vysvětlující svatoprokopské legendy.“³⁷ V knize *Svatý Prokop ve výtvarném umění* se dočteme, že autorem tohoto

³⁶ Remešová, 1953, s. 20

³⁷ c. d., s. 54

ranně barokního cyklu o svatém Prokopovi je pražský malíř Kristian Dittmann z Lavensteinu.

Výhodou obrázkové knihy je, že autor nám může snadno vykreslit postavu a oděv svatého Prokopa. Autor namaloval svatého Prokopa jako muže středně velké postavy, obličej kulatý, někdy s krátkým vousem, někdy zcela vyholen, často je okolo hlavy nakreslena svatozář (jako symbol svatosti). Oděv má svatý Prokop na obrázcích prostý. Je vyobrazen jako mnich v rouchu s širokými rukávy někdy s kápí dole, někdy na hlavě, což odpovídá gotické módě. Na obrázcích je znázorněna i mimika tváře, například z posledního obrázku je patrné, že bratři svatého Prokopa jsou z jeho smrti smutní. Činy jsou nám znázorněny gesty, například výtku znázorňuje autor vztyčeným ukazováčkem, modlení pokleknutím a vztažením rukou. Téměř na všech obrázcích (výjimku tvoří obrázky, kde Prokop někoho drží, aby ho uzdravil, nebo kde koná zázrak, či se modlí) nalezneme Prokopa držet nějakou věc v ruce, nejčastěji je to hůl či berla (znak opatství), častá je i kniha, ale setkáme se i s křížem a kalichem.

5. KOMPARACE VYBRANÝCH LEGEND O SVATÉM PROKOPOVI

5.1 VITA MINOR

Vita minor, česky *Menší život* nebo *Menší legenda*, je nejstarší zachovaná svatoprokopská legenda, napsána latinsky, že jde o nejstarší zachovanou verzi, věrohodně prokázal historik Bohumil Ryba, který se prokopskými legendami zabýval. *Vita minor* pochází z první poloviny 12. století³⁸, autor je neznámý.

5.1.1 Středověk³⁹

Středověk je delší etapa, kterou nelze jednoduše vymezit. Obvykle se za středověk označuje rozmezí mezi pádem Západořímské říše (476) a pádem Konstantinopole (1453). Někdy se za konečný mezník označuje objevení Ameriky v roce 1492. Název středověk vymysleli italští renesanční myslitelé, aby označili tuto dlouhou dobu mezi antikou a „moderními“ dobami. Označení se do povědomí lidí vžilo a od 17. století se tohoto označení využívá.

Pro období středověku je typická křesťanská feudální společnost, rozdělena na tři stavy (trojí lid) a to šlechty, duchovenstva a poddaných. Vše řídí panovník. Křesťanství je v Evropě jediným uznávaným náboženstvím. Vytvořily se dvě oblasti východní, tj. byzantská, pro niž je dominujícím vlivem pozdní řecká vzdělanost a západní, tj. římská, kde je dominujícím vlivem latinská vzdělanost.

³⁸ O datu vzniku této památky se vedou dodnes spory. Václav Chaloupecký a Bohumil Ryba ji datují do doby vlády opata Dětharta, tj. polovina 12. století, což bylo dlouhou dobu uznávané datum vzniku *Vita minor*, ale jiní historikové vedou názor, že legenda byla napsána později, a to v blízké době Prokopovi kanonizace, tj. okolo roku 1204. Další verzí je, že legenda *Vita minor* byla napsána o půl století dříve, kolem roku 1067, v době, kdy měla být sepsána staroslověnská verze prokopské legendy. (Sommer, 2007, 138-141)

³⁹ Jelikož je středověk velice dlouhá etapa, tak připomenu pouze základní informace, soustředit se budu na Evropu, převážně na naši českou zem.

Do konce 11. století je za ideál považován světec a jeho zdrženlivý způsob života, odpírání si rozkoší a plnění povinností patřících ke křesťanskému způsobu života, jimiž lze dojít ke spáse a věčnému životu. Po roce 1100 k ideálu světce přibývá i ideál rytíře. Rytíř šlechtického původu musí být moudrý, statečný, udatný, věrný králi a musí šířit křesťanské zásady obdobně jako světec. Z tohoto nového ideálu rytíře se vyvíjejí nové literární žánry, jako je hrdinský epos a rytířský román (například *Beowulf*, *Píseň o Rolandovi*, *Píseň o Nibelunzích*, *Edda*, *Slovo o pluku Igorově* a mnohokrát adaptovaný příběh lásky Tristana a Izoldy). V této době vzniká i velice známý příběh antického hrdiny Alexandra Velikého, a to *Alexandreis*. Dále se začíná v literatuře u nás i v jiných zemích objevovat dvorská lyrika, kterou rozšiřovali a pěstovali francouzští básníci, tzv. trubadúři, ale nejen oni.

Od druhé poloviny 12. století se znovu obnovují a začínají rozkvétat upadlá města, zejména 13. století je v Evropě považováno za „zlatý věk“ měst. Rozvíjí se obchod a výroba přinášející bohatství a moc. Centrálními městy jsou přístavy jako Benátky, Janov, Hamburk, Brémy. Tyto a další města hlavně blízkého východu obchodují s Anglií, Skandinávií a Rusí. Na těchto drahách se uskutečňují obchodní cesty. Mezi těmito městy obchodu rozkvétají města, jako jsou Praha, Paříž, Londýn (města královská). Dále díky obchodu vznikají na vhodných místech města původem z podhradí (časté v Německu, proto mnoho měst končí na -burg). Jak už název vypovídá, tato města vznikají tím, že pán hradu svému podhradí propůjčí právo trhu. Místo se stává královským městem obchodní výměny a řemeslnického výrobního podnikání, u nás takto vznikla města jako Hradec Králové, Kutná Hora, Znojmo a jiné. Začínají se razit peníze, a to stříbrné groše, pak i zlaté mince dukáty, floriny. V Kutné Hoře je nalezeno ložisko stříbra, otevrou se doly a Kutná Hora se stává mocným hospodářským městem. Ve světě se rozmohla tzv. kolonizace, která zapříčinila rozvoj měst, potažmo států. Přibývá cizinců v českých zemích. Objevuje se mnoho vynálezů, například obracací pluh, gotický opěrný systém aj. Dále se zdokonaluje náradí a stroje, například je vymyšlen nový způsob obdělávání půdy, tzv. trojpolní systém.

Ke sklonku století třináctého dochází k námořním výpravám a s tím souvisí i více zájmu o cestopisy. Marco Polo z Benátek cestoval do mongolské říše. Byl zajat v bitvě s Janovany a právě ve vězení vzniklo jeho nejznámější dílo *Milión*. Známým

cestopiscem středověku byl i John Mandeville, jež napsal fantastický cestopis později pojmenovaný po jeho osobě *Mandeville*.

V architektuře a malířství v Evropě, takže i v našich zemích, dominuje latinská vzdělanost. Od 11. do 13. století v Evropě převažuje sloh románský (do století 11. se setkáváme s karolinskou a otonskou renesancí), ve století 13. románský sloh střídá gotika, která zde převládala až do konce středověku.

Románský sloh má svůj původ v antickém Římě. Charakteristické rysy románského umění jsou: masivnost, okna jsou malá do oblouku, nebo malá kulatá, tzv. rozety, klenba válená nebo křížová, malby s náboženskou tematikou, lidé bez výrazu v obličejí (strnulost, schematičnost). Stavěly se kláštery, kostely, baziliky, chrámy. Kněží své bohoslužby vykonávali v chóru, pod chórem byla vystavěna hrobka (krypta), kam byli pochováni významní duchovní. Památkami postavenými v románském stylu jsou například šikmá věž v Pise, bazilika svatého Marka v Benátkách, bazilika svatého Jiří na Hradčanech. V malířství převažují fresky.

„Gotika svůj název získala, dá se s nadsázkou říci, omylem. „Veliký renesanční malíř Raffael a po něm životopisec italských renesančních výtvarných umělců Vasari nazývali tak šmahem veškeré umění středověku, které přičítali působení Gótů, kteří prý zničili římskou říši i antické umění a nahradili je uměním gótským, barbarským. Středověké umění znovu zhodnotil a rehabilitoval teprve romantismus.“⁴⁰ Za vrchol gotiky v Evropě považujeme století 13. Charakteristické rysy gotického slohu jsou lomený oblouk, žebrová klenba, bohaté zdobení, okna obdobně jako ve slohu románském jsou kulatá, ale vyplňují je malé skleněné tabulky, tzv. vitráže, v sochařství nacházíme už méně strnulosti a více plastičnosti než ve slohu románském, stále dominují náboženské motivy, jako jsou madony a piety. V malířství stále převažují fresky, přibývá malba desková. Stavěly se katedrály, hrady a měšťanské domy, radnice, mosty. První gotickou stavbou je opatský klášter v Saint Denis u Paříže, Notre Dame v Paříži, katedrála v Chartres, milánský dóm v Paříži, katedrála v Lincolnu, Westminsterský chrám v Londýně, katedrála v Kolíně nad Rýnem a katedrála svatého Víta v Praze. Gotika vyjádřila náboženský posun, a to od všemocného Boha - Spasitele, který vládne a trestá po zlidštěného Boha, který se stává Otcem, jenž otevírá náruč

⁴⁰ Černý, 1996, s. 140

lidem a trpí. Gotika vytvořila Ježíška a představila Matku – Pannu Marii. Poprvé je namalován portrét, a to Ježíše Krista a Panny Marie.

Co se týče literatury v české zemi, texty jsou psány zprvu jazykem nazvaným staroslověnština, kterou na naše území přinesli věrozvěsti Konstantin a Metoděj roku 863 (864), jak už bylo výše popsáno. Do století 11. postupně vznikají díla psaná tímto pro lid srozumitelným jazykem. Staroslověnsky jsou napsána díla jako *Paterik (Kniha Otců)*, *Proglas*, *Zákon sudnyj ljudem*, *Kyjevské listy*, *Život Konstantinův a Život Metodějův*, *Pražské hlaholské zlomky*, nebo legenda o svatém Václavu⁴¹. Staroslověnštinu se od 10. století snaží vytlačit latina, což se jí povedlo v druhé polovině 11. století. Staroslověnština pomalu tedy zaniká a je nahrazena latinou, která dominuje celému století 12. a 13. V této době se tedy na našem území psalo převážně latinsky, ale v textech se už ojediněle nachází i bohemismy. V 10. století vzniká píseň duchovního charakteru *Hospodine, pomiluj ny*, označovaná za první českou píseň, ačkoliv je psaná staroslověnsky s českými bohemismy. Počátkem 13. století je napsána první česká věta. Mezi významné památky psané latinsky vznikající na našem území patří *Kosmova kronika* a hagiografické texty (od 19. století označené jako legendy) jako jsou *Život a umučení svatého Václava a jeho babičky svaté Ludmily*, legendy o svatém Vojtěchovi, *Vita minor (Menší život)* a *Staročeský pasionál*. Hagiografické texty od 10. do 14. století, nejen že byly napsány v Čechách, ale také se soustředí převážně na domácí světce. Rozmach těchto latinských hagiografických textů se uzavírá za vlády Karla IV. (viz níže podkapitola Doba Karlova). Na rozkvět legend naváže až baroko.

Čeština se z převažujícího vlivu latiny vymanila na konci století 13. Do té doby čeština s latinou bojovala. Od 14. století jí začalo být hodně používáno. Mezi první česky psaná díla patří *Alexandreis*, *Dalimilova kronika*, dále si středověká literatura libovala v zobrazování pří, vznikají například *Spor duše s tělem*, *Svár vody s vínem*, *Podkoní a žák* a jiné.

⁴¹ Legenda o svatém Václavu je psána staroslověnsky s bohemismy.

5.1.2 Vita minor (Menší život) ⁴²

Vita minor je epický literární útvar psaný prózou v er formě, přesto se zde objevuje i přímá řeč postav, nejčastěji lidí žádajících svatého Prokopa o pomoc „*zvolal jeden slepec: „Milostivý otče, milostivý Prokope, tvá svatost vymohla u Boha mnohým mnohá dobrodiní. Smiluj se také nade mnou [...].“*⁴³, nebo samotného svatého Prokopa. „*Zjevil se svatý otec s pastýřskou holí papeži Innocenci v jeho ložnici a řekl: „Proč jsi váhal? K čemu ty tvé průtahy? Jak dlouho ještě strpíš, aby mé tělo takto leželo v zemi? Proč jsi dopustil, aby můj duchovní odešel s prázdnou? Nevydáš-li rozkaz, aby ustal v cestě ke svatému Vavřinci za hradbami Města a ihned se vrátil, neschválíš-li mi povinnou poctu, pak“ – a v tu chvíli zvedl svou pastýřskou hůl – takto tluka dotluku tě! Probrav se papež ze spaní, otázal se takřka polomrtvým hlasem, kdo že je a odkud a jak že se jmenuje. Tu odvětil mu boží muž: „Mé jméno je Prokop“ a zmizel.“*⁴⁴ Toto zpracování obsahuje všechny prvky, kterými se legenda vyznačuje. Pojednává o životě a zázracích světce Prokopa, který je vzorem ctností a jenž jde příkladem ostatním křesťanům. Splňuje i schematické rozložení kladů a záporů. Prokop je hlavní kladná postava, naproti které stojí jako záporná postava Němec, popřípadě ďáblův. Obě tyto záporné postavy Prokop vyhání z místa, kterému škodí. Legenda má výchovně formativní funkci. Obsahuje prolog a dvacet šest částí plus dvě příhody jako přídavek. Každá příhoda je na začátku vyprávění očíslovaná.

První čtyři příhody líčí život svatého Prokopa, a to jeho odchod od rodiny, usazení se v pustině v jeskyni. V průběhu čtení legendy se ve dvou příbězích dozvídáme, jak kníže Břetislav rozhodl o tom, že má být svatý Prokop slavnostně povýšen na opata. Prokop se bránil a tvrdil, že toho není hoden, ale nakonec nabídku přijal. Zbytek příhod zachycuje zázraky nebo předpovědi, jež svatý Prokop učinil, nebo

⁴² Ke své analýze jsem vybrala zpracování od Jaroslava Kolára z roku 1998 v knize *Středověké legendy o českých světcích*, kterou vydala Nadace Česká knižnice. Kniha obsahuje osm legend ze středověku, kterými jsou: *Život svatého Konstatina-Cyrila*, *Život svatého Metoděje*, *Utrpení Ludmily mučednice*, *První staroslověnská legenda o svatém Václavu*, *Kristiánova legenda*. *Život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily*, *Verše o utrpení svatého Vojtěcha*, *Život svatého Prokopa*, *Legenda o blahoslavené Anežce*.

⁴³ Kolár, 1998, s. 179-180

⁴⁴ c. d., s. 190

se staly ve velké víře v jeho osobu a učení. Pokud bychom chtěli toto zpracování shrnout, tak zmiňuje celkem pět zázraků, které svatý Prokop vykonal za svého života. Příběh o muži, jenž se chtěl dostat přes řeku loďkou, která stála na druhém břehu, dále muž s ďáblem v těle, který přišel ke svatému Prokopovi s prosbou, aby ho svatý ďábla zbavil. Třetím příběhem je naříkání ďáblů v jeskyni, kteří nakonec obydlí svatého Prokopa opustí. Dále si v této knize můžeme přečíst dva příběhy o navrácení zraku jednou slepé ženě a jednou muži, který chtěl vidět alespoň na krátký čas a to po dobu Prokopova pohřbu. Tyto příhody svědčí o jeho zbožnosti a nadpřirozených schopnostech. Svatý Prokop neměl jen dar léčit, ale také měl dar prorokovat budoucnost, čemuž se věnuje sedm příběhů z knihy. Dva dny před svou smrtí si povolal syna Jimrama, aby mu sdělil, že brzy umře, a předpověděl mu budoucí osud kláštera, a to vyhnání mnichů za vlády knížete Spytihněva a jejich následné vrácení se do české země za vlády knížete Vratislava. Přesně, jak předpověděl, se stalo. Devět zázraků se událo po Prokopově smrti, za ten první lze považovat právě výše zmíněné vyhnání Němců z kláštera, dále dvakrát Prokop pomohl uzdravit těžce nemocné osoby, dvakrát se zastal druhých (jednou nespravedlivě obviněného, jednou zloděje), dvakrát pomohl hříšným ženám, dvakrát pomohl najít okradeným jejich věci. Zajímavostí tohoto středověkého zpracování je, že Prokop nepomáhal jen lidem laskavým a ušlechtilým, ale všem zuboženým a v nesnázích, což je příznačné pro morálku středověku. V závěrečných dvou přidaných částech dvacet sedm a dvacet osm se svatý Prokop zjevuje opatu Blažejovi a nakazuje mu, aby sepsal všechna svědectví a zázraky s jeho osobou spojené a donesl je do Říma papeži Innocenci III. a požádal ho o Prokopovu kanonizaci. Papež s Prokopovou kanonizací ale váhal, a tak se svatý Prokop zjevuje v noci papeži a hrozí mu pastýřskou holí „*takto tluka dotluku tě!*“⁴⁵, pokud ho nekanonizuje. Papež plný strachu Blažejovu žádost přijímá, a tak se stalo, že papež Innocenc Prokopa 4. července 1204 opravdu kanonizuje. Tyto dvě závěrečné části vyzdvihují osobnost svatého Prokopa a zdůrazňují, co všechno dokázal a jakým vzorem pro lidi byl.

Postava světce Prokopa je nám zde představena přesně tak, jak byl svatý vnímán středověkým čtenářem, tj. jako ideál. „*Byl dokonale vzdělán, žil počestně a byl oddán*

⁴⁵ Kolár, 1998, s. 190

*pravé a čisté službě boží.*⁴⁶ Postava se nám v textu prezentuje svými činy, chováním, pocity, myšlenkami. „*Později jako štítem jsa ochráněn mitrou mnišského řádu bez otřesu trávil život sám s jediným Bohem v závazku víry. S plamenným zanícením svého srdce pohrdl totiž z lásky k Ježíši Kristu ničemnou marností tohoto světa, odřekl se domova, manželky, statků, příbuzných i přátel, ba zapřev se sám sobě odvrátil se ode lstného světa i jeho ubohé nádhery. Prchaje z jeho zmateného víření zatoužil po odlehlosti pustiny a vyzbrojen jsa nebeskými zbraněmi usadil se pod klenbou jedné opuštěné jeskyně, kterou obývalo tisíc ďáblů; ohradiv se tu na svou ochranu hrázemi ctností proti dorážení neřestí, útokům duchovních nepravostí a šípům pokušení, počal mužně bojovati, modlitbami, bděním a posty přirážeje své myšlenky ke skále, jenž jest Kristus.*“⁴⁷ Jedná se o typ postavy, u které je zdůrazněna reprezentativně sociální funkce. Součástí prezentace postavy je i jméno a vzhled. Tato prezentace nám může být podávána z promluvy vypravěče, v dialogích, ve výrocích jiných postav, v monologích. U naší komparované legendy je nejtýpichtější řeč vypravěče, ale najdeme v legendě i přímou řeč. Hlavní postava má jméno *Prokop*. „*Jméno postavy představuje důležitou součást charakteristiky postavy, přitom mnohem více než jiné prvky této charakteristiky ovlivňuje i další složky literárního díla, počínaje složkou zvukovou (jméno tvoří opakující se zvukový komplex) přes složku tematicko-syžetovou (jméno se může stát leitmotivem) až po smysl díla, podílí se na stavbě textu jako celku.*“⁴⁸ Leitmotivem se rozumí centrální motiv, který se několikrát vyskytuje v různých rovinách díla. V legendě o svatém Prokopovi je nám jméno známo už z názvu legendy a v knize se několikrát opakuje z úst vypravěče nebo vedlejších postav, kteří se na svatého Prokopa odvolávají s prosbou. „*Milostivý otče, milostivý Prokope, tvá svatost vymohla u Boha mnohým mnohá dobrodiní. Smiluj se také nade mnou, aby ne-li déle, aspoň potud, co potrvá vznešená služba tvého pochování, mohly viděti mé oči.*“⁴⁹ Dá se říci, že skoro v každé příhodě tento leitmotiv nalezneme. Jméno je jeden ze způsobů prezentace postavy v textu. „*Právě jeho přítomnost a opakování postavu nejpřímočařeji sblížuje s motivem a svými případnými významy ukazuje, lépe než jiné prvky této prezentace, její*

⁴⁶ Kolár, 1998, s. 171

⁴⁷ c. d., s. 171

⁴⁸ Hodrová, 2001, s. 599

⁴⁹ Kolár, 1998, s. 179-180

sepětí s lexikální složkou díla. Jméno je nejběžněji opakovanou částí textového souboru postavy“.⁵⁰ Zato oděv nám autor legendy barvitě nelíčí ani prostřednictvím vypravěče, ani v řeči jiných postav. Pouze z chování hlavního hrdiny a statusu kněze lze soudit, že byl skromný a jednalo se o kutnu, a ačkoliv „popis zevnějšíku postavy, tvořící její část, se významně podílí na celostním obrazu postavy, na jednotě „vnějšího“ i „vnitřního“ těla – tento popis, jehož součástí je oděv, koresponduje s charakterem, profesí, společenským zařazením“⁵¹, ve středověku se autoři na popis vnějšíku nesoustředili tolik, jako například v realismu, který si v popisu oděvu a prostředí liboval.

Postava svatého Prokopa se nám představuje v průběhu čtení převážně z jednání a činů, které vykonal. „Hlavní hrdina je nositelem určitých vlastností, stavů a činností, především však individuálního vědomí, konstituujícího se ve vztahu k druhým, ke světu, k objektu.“⁵² Autor legendy důkladně líčí, jaký byl Prokop zbožný a ušlechtilý člověk dobrého srdce, takto vyzdvihuje světcovu osobu: „On jsa pln plamenné lásky, vlídně nadán pohostinností, půvabně ozdoben svatou rozvážností, čistý bezúhonností a prozíravý pokornou skromností, jasný svou umírněností a zanícený hojnou náboženskou horlivostí, jako déšť jarní, v pravý čas vylitý, svlažoval mluvou svatých kázání srdce svých posluchačů a rádem svého poučování velmi vítaně napravoval jejich mysli. Dále ujímal se chudých s takovým bohatstvím soucitu od Boha vrozeným a staral se o ně s tak odhodlanou a radostnou starostlivou obětavostí, jako kdyby tu zcela zřejmě byl sám Kristus.“⁵³ Z jiné ukázky přímé řeči svatého Prokopa a to k nově příchozímu německému opatovi však poznáme, že dokázal být i rázný a dostát svého. „Beze studu z pohanění svého vzdal se odtud co nejrychleji! Neučiníš-li to, pomsta z nebes dolehne na tebe!“⁵⁴ Dále byl také velmi ochranný. V tomto popisu vlastnosti autor použil i přirovnání: „Opatroval je jako slepice kuřátka pod křídly svými.“⁵⁵ Tyto všechny

⁵⁰ Hodrová, 2001, s. 525

⁵¹ c. d., s. 700

⁵² c. d., s. 544

⁵³ Kolár, 1998, s. 172

⁵⁴ c. d., s. 181-182

⁵⁵ c. d., s. 172 Toto přirovnání „jako slepice kuřátka“ nalezneme i v dalších komparovaných zpracováních, například ve veršované staročeské legendě ze 14. století.

uvedené vlastnosti odpovídají dobovým normám, jaký by člověk měl být a jakého si čtenáři představovali mít v literatuře hlavního hrdinu.

Ještě méně než o hlavní postavě víme o vedlejších postavách, o těch se nedozvídáme takřka nic, své opatrovníky nazývá povětšinou bratří, výjimku z nich tvoří Martin, kterému svatý Prokop pomohl, když mu byl ukraden nábytek, syn Jimram a synovec Vít, u kterých známe jméno. U bratra Víta se navíc dovíme informaci, že se po smrti svatého Prokopa stane jeho nástupcem a opatem v Sázavském klášteře. V příbězích obsahující zázraky postavy zůstávají bezejmenné, jsou nazývané jako „jeden člověk“⁵⁶, „jedna žena“⁵⁷, „jeden sirotek“⁵⁸, „jeden slepec“⁵⁹, „žena jednoho úředníka“⁶⁰, „jeden ovčák“⁶¹ a mnoho dalších neurčitých označení v knize nalezneme. Na těchto ukázkách si můžeme povšimnout, že autor používá velice často slovo „jeden“, a to nejen v označení osob, ale i v označení času „jednoho dne“⁶². Tyto a jiné nepřesné údaje nás přivádějí k tomu, že autor legendy nežil ve stejné době jako svatý Prokop a neměl přímé informace o svatém, ale spíše čerpal z materiálů, jež měl k dispozici. Přesto to nemůžeme s určitostí tvrdit, můžeme se jen domnívat. Co je ale zajímavé, že v prvním zázraku, který v knize čteme (O muži, který se chtěl dostat na druhou stranu řeky, aby mohl navštívit Prokopovu mši. Loďka, jež stála na druhém břehu, se po jeho modlitbě hnula a připlula k němu), nalezneme jméno muže „jeden člověk jménem Menno“⁶³. Tímto se tento zázrak odlišuje od ostatních. Oproti těmto bezejmenným postavám stojí vládci, kteří jsou v knize označení vlastními jmény „vévoda Břetislav“⁶⁴, „Spytihněv“⁶⁵, „Vratislav“⁶⁶, „kníže Labeša“⁶⁷ atd. Označení

⁵⁶ Kolár, 1998, s. 174

⁵⁷ c. d., s. 175, 188

⁵⁸ c. d., s. 178

⁵⁹ c. d., s. 179

⁶⁰ c. d., s. 184

⁶¹ c. d., s. 185

⁶² c. d., s. 175

⁶³ c. d., s. 173

⁶⁴ c. d., s. 180

⁶⁵ c. d., s. 180

⁶⁶ c. d., s. 182

⁶⁷ c. d., s. 183

těchto vládců pravými jmény dokazuje, že autor byl pravděpodobně vzdělaný člověk a vyznal se v dějinách.

Hlavní postava svatého Prokopa prochází textem a spojuje události různého typu do jednoho příběhu, tento rys je pravděpodobně charakteristický pro komparovanou legendu o svatém Prokopovi. V průběhu komparace dalších zpracování legendy o svatém Prokopovi se přesvědčíme o pravdivosti tohoto tvrzení. Jak už bylo výše vyřčeno, mnozí historikové se domnívají (přestože to myslí s nadsázkou, tak stojí tato myšlenka za úvahu), že existuje pouze jedna legenda o svatém Prokopovi, a to je *Vita minor*⁶⁸, a proto si dále na základě tohoto zpracování ukážeme, jak se legenda postupem času obměnila a jestli lze s tímto tvrzením souhlasit či nikoliv.

5.2 LEGENDA AUREA⁶⁹

Legenda aurea je středověký soubor legend z 60. let 13. století, který dosáhl výjimečného významu a světové proslulosti, a i proto nese legenda označení zlatá. Sám autor knihu nepojmenoval. Označení *Legenda zlatá*, latinsky *Legenda aurea*, dostala kniha až později, když se rozšířila široké veřejnosti a začala být ceněna mezi lidmi. Je psána srozumitelným jazykem. „*Je to podoba názvu Catena aurea (Zlatý řetěz), který rovněž jako čestné označení dostal svod citátů z církevních otců a význačných kazatelů, uspořádaný k základnímu textu evangelí Jakubovým starším spolubratrem Tomášem Akvinským rovněž především pro potřebu kazatelů. Současně s novým názvem sbírky bylo i jméno Jakuba de Varagine změněno na jméno Jakub de Voragine.*“⁷⁰ V našich (českých) rukopisech se *Legenda aurea* nejčastěji označovala *Passionale* nebo *Passionale sanctorum* či *Passionale de sanctis*.⁷¹

Autor Jakub de Voragine knihu napsal jako praktickou příručku pro přípravu kázání, z tohoto důvodu do knihy zahrnul sto sedmdesát legend o světcích, které seřadil (s malými nepřesnostmi) podle sledu církevního roku. Kazatelé třináctého století ji ke

⁶⁸ Sommer, 2006, s. 100

⁶⁹ Toto zpracování zařadíme jako to předchozí do období středověku, proto na úvod kapitoly nepředstavím dobu, ale autora *Legendy Aurei* Jakuba de Voragine.

⁷⁰ De Voragine, 1984, s. 17

⁷¹ Více o českém překladu je psáno na konci této podkapitoly

svému kázání používali. Autor se snažil o racionální výběr svatých v Evropě. Dílo je doplněno pojednáním o významných obdobích církevního roku, jakými jsou například posvícení, advent a litanie, dále do knihy zařadil pět článků získaných z knihy *Vitae patrum* (*Životy svatých Otců, kteří obývali poušť*), nakonec dodal ještě jeden článek o papeži Pelagiovi. Kniha je psána poutavým srozumitelným jazykem, a proto je i hojně překládána do různých světových jazyků, včetně češtiny. *Legenda zlatá* není původním dílem Jakuba, sám jmenuje sto třicet autorů a nespočet děl, z kterých získával informace. Středověkému čtenáři tato nepůvodnost díla vůbec nevadila, sepsal a skvěle vystihl to, co si dobový vkus přál. Za jeden z nejdůležitějších zdrojů považuje Jakub de Voragine *Legendu Austriacu* (tj. *Rakouská legenda* z konce 12. století, obsahující pět set osmdesát legend), nepojmenovanou sbírku tři sta padesát legend z druhé poloviny 12. století a dílo jeho řádového bratra Vincenca z Beauvais nazvané *Speculum maius – Velké zrcadlo*, jež vzniklo těsně před tím, než začal Jakub psát *Legendu zlatou*. Za předchůdce autora lze považovat také Bartoloměje z Tridentu (*Knihy výtahů o činech svatých*) a Jana z Mailly. Stopy těchto dvou předchůdců jsou v *Legendě zlaté* patrné v řazení legend. Sám Jakub de Voragine se o těchto dvou autorech a o Vincencovi ve zdrojích nezmiňuje. Stejně jako Jakub de Voragine neuvádí ve svém díle jako zdroj informací tyto autory, tak se jiní autoři neodvolávali na Jakuba de Voragine ve svých dílech, přestože bezpochyby víme, že *Legenda aurea* byla zdrojem několika univerzitním studentům, filozofům a kazatelům, například kazateli Johlínovi z Vodňan, nebo mistru Janu Husovi v jeho kazatelských sbírkách. Jan Hus přejal od Jakuba de Voragine do svého díla *Leccionariu bipartitu* (kapitola o mládětkách) významný výrok císaře Augusta, že by raději chtěl být Herodovým vepřem než synem.

Zlatá legenda se stala ve světě velice populární a začala se velice rychle rozšiřovat, dnes je, i přes mnoho ztrát vzniklých vlivem požárů a reorganizace knihoven, známo přes tisíc zachovaných rukopisů. České zpracování *Zlaté legendy* vzniklo v 60. letech 14. století (doba Karla IV.). Nazývá se *Staročeský pasionál*, autora překladu s jistotou určit nemůžeme, ale podle tvaru a stylu písma lze určit, že písař *Staročeského pasionálu* byl písařem i překladu *Skutků apoštolských*, předmluvy ke *Genesi*, česky zpracoval biblický příběh o Tobiáši a napsal *Život Krista Pána*. Dále o něm víme, že stejně jako Jakub de Voragine byl příslušníkem dominikánského řádu a že nejspíše patřil ke spolupracovníkům Karla IV, což soudíme z poznatků, které tento

autor měl a ke kterým měl přístup. Z počtu zachovaných opisů je zřejmé, že *Staročeský pasionál* patřil koncem 14. století a celého století 15. k nejčtenějším prozaickým dílům. *Staročeský pasionál* má mnoho českých opisů, ve kterých během časů proběhly změny, a to v datech svátků, některé příběhy změnilly svou pozici v knize, některé nové příběhy přibýly a jiné se naopak ztratily. Novočeským překladem *Zlaté legendy* se zabývá Václav Bahník. „Čím více čeští kazatelé užívali jak *Zlaté legendy*, tak *Staročeského pasionálu* v kázáních a čím déle je četli vzdělanci sami, tím více pronikala jednotlivá vyprávění mezi prostý lid a stávala se – někdy v původní, někdy v pozměněné podobě – součástí folklóru. A tak v našich pohádkách dodnes nacházíme leccos z toho, co k nám přišlo, ať už jsou to sedmispáči nebo vyprávění o ztraceném prstenu, který zpět po letech přinese ryba nebo pohádka o rytíři, který zabije draka a ožení se s princeznou. Folklorní podání tím, že většinou opustilo náboženskou motivaci a soustředilo pozornost na dějovou složku, dovršilo beletrizaci těchto legend, již začal Jakub de Voragine a kterou velice posílil autor *Staročeského pasionálu*.“⁷²

5.2.1 Jakub de Voragine

Jakubu de Voragine se narodil pravděpodobně okolo roku 1229. Pocházel z města Varago (Varazze), které leží 30 km od města Janov na pobřeží Středozemního moře. S tímto místem narození souvisí i jeho změněné rozené příjmení Varagine na Voragine, pod kterým je znám. Změna písmena -a- v -o- není chybným přepsáním, ale značí poctu Jakobově osobě, vorago – bezedná hlubina. Moc toho o Jakubu de Voragine nevíme.⁷³ O mládí Jakuba de Voragine víme pouze to, co sám do svých děl o sobě napsal a z dospělého věku je nám známo více až z dob, kdy získal vyšší místo v církvi a bylo o něm psáno mnichy.

Roku 1244 vstoupil do dominikánského řádu v Janově, kde prožil významnou část svého mládí. „Roku 1267 se stal na generální řádové kapitule provinciálem lombardské provincie – odtud zřejmě pochází druhý titul jeho *Zlaté legendy*, *Historia Lombardica* (Lombardská historie). Touž hodností byl pověřen o deset let později na 57.

⁷² De Voragine, 1984, s. 64

⁷³ Informace, které zde uvedu, nemusejí být přesné, ačkoliv čerpám z knihy *Legenda aurea* z roku 1984, jež vydalo v Praze nakladatelství Vyšehrad.

generální kapitule v Bordeaux a znovu roku 1281 na provinciální kapitule. Zřejmě si vedl v postavení provinciála dobře a doporučovalo ho asi i jeho literární dílo. Roku 1292 mu byla znovu nabídnuta hodnost janovského arcibiskupa, kterou o čtyři roky dříve odmítl. Tentokrát ho řádová kapitula i janovský lid donutily volbu přijmout, a tak byl po velikonocích roku 1292 uveden v úřad jako osmý janovský arcibiskup. Hned v dalším roce, 1293, dal při provinciální synodě otevřít v janovské katedrále sv. Vavřince relikviář sv. Syra, aby se ukázalo, zda mají pravdu pověsti, které popíraly pravost ostatků. Osobně ostatky prozkoumal, uznal jejich pravost a dal na ně zhotovit nový stříbrný relikviář. Roku 1295 zprostředkoval mír mezi dvěma janovskými stranami, Mascaraty, kteří byli ghibellini, a Rampiny. Mír bohužel netrval dlouho.⁷⁴ Jakub de Voragine se staral o chudé a nemocné, kterým věnoval svůj výdělek. Zemřel v noci ze 13. na 14. července roku 1298 v nedožitých sedmdesáti letech. Jakub de Voragine si přál skromný hrob v dnes už neexistujícím janovském klášteře (kostel byl zbourán), ušetřené peníze věnoval chudým. Jeho ostatky byly ještě před zničením přeneseny z janovského kláštera do kláštera Santa Maria di Varazze, kde nalezneme Jakubovo sochu a obraz. Tento autor Legendy zlaté nejenom psal o svatých, ale také se tak snažil žít. Další sochu nalezneme na radnici městečka Varazze. Roku 1816 byl Jakub de Voragine prohlášen za blahoslaveného. *Legenda aurea* je Jakubovou nejrozsáhlejší a nejdůležitější prací. „Později napsal sbírku evangelních kázání *Super evangelia* a sbírku mariánských kázání *Mariale* a nakonec i kroniku města Janova *Chronicon Januense*.“⁷⁵

5.2.2 Legenda aurea (Legenda zlatá)

Obdobně, jako je tomu ve *Vita minor*, *Legenda aurea* je napsána prózou v er formě, řečí vypravěče. Přímá řeč se zde objevuje velice málo, ale najdeme ji, a to převážně z úst svatého Prokopa: „Uhodím tě a probodnu.“⁷⁶, „Jdi do mého kláštera, který se jmenuje Sázava, vzývej tam můj hrob a svěř se řádu mých bratří.“⁷⁷. *Legenda*

⁷⁴ De Voragine, 1984, s. 15

⁷⁵ c. d., s. 15

⁷⁶ c. d., s. 303

⁷⁷ c. d., s. 303

aurea oproti *Vita minor* je psána v jednom toku, autor neodděluje legendu čísly částí, popřípadě jinými způsoby (nadpisy událostí atd.).

Příběh svatého Prokopa v knize *Legenda aurea* je podstatně kratší, než ve *Vita minor*. Autor v knize líčí Prokopův odchod od rodiny do neznámého lesa nad řekou Sázavou. Zde se usazuje v jeskyni, z které vyhání démony a vydává svůj osud do rukou Božích. V této pustině se podle Legendy aurey, Prokop setkal s knížetem Oldřichem, jenž do pustiny zabloudil při lovu. Voda, kterou mu Prokop podával, se změnila ve víno. Od té doby za ním docházeli lidé a prosili ho o pomoc. V knize se podrobněji žádný zázrak, který by se stal za Prokopova života, nepopisuje. Detailněji popsány jsou v knize až zázraky, které se staly po jeho smrti. Zjevuje se bratru Blažejovi a vyzývá ho, aby sepsal zázraky, které učinil, obrátil se s nimi na papeže Innocence III. a požádal ho o kanonizaci. Je zde uvedeno přesné datum kanonizace, a to „5. července léta Páně 1204“⁷⁸, dále zde je napsáno i přesné datum Prokopovy smrti „24. června léta od vtělení Páně 1058“⁷⁹ a den, kdy se zjevil Blažejovi „roku Božého vtělení 1204“⁸⁰. Zázraky, které Prokop vykonal, nejsou v knize podrobně rozepsány jeden po druhém, jako u legendy *Vita minor*, kde se zázrakům autor podrobně věnuje. Na konci legendy je vylíčen zázrak vyléčení jedné nemocné ženy, které se zjevil v noci a poslal ji do kláštera, kde jí pomohou. Žena poslechla a vyléčila se. Více o zázracích svatého Prokopa, a to například o muži, který se chtěl dostat na druhou stranu loďkou, o muži s d'áblem v těle, či o slepcích, kteří chtěli navrátit zrak, se v knize nedočteme. Také o věštění svatého Prokopa, tj. usazení se Němců v klášteře a jejich následném vyhnání atd., se nedozvíme nic.

Prokop jako hlavní postava prochází příběhem, jméno se několikrát opakuje. Oděv svatého nám popsán není, čemu se legenda ale důkladně věnuje, je popis Prokopova původu a mládí: „*Pocházel z urozených rodičů. Jeho otec Vojslav, matka Svata.*“⁸¹ Studoval svobodná umění ve slovanském jazyce a stal se kanovníkem v kostele Petra Pavla. Prokop tedy vyrůstá v důstojném rodinném prostředí, a dokonce je mu umožněno jít studovat, což odpovídá dobové tendenci vylíčit světce dokonalého

⁷⁸ De Voragine, 1984, s. 303

⁷⁹ c. d., s. 301

⁸⁰ c. d., s. 301

⁸¹ c. d., s. 299

již od dětství. Autor se dále hodně věnuje Prokopově osobnosti, záleželo mu na výkladu morálním. Vyzdvihuje jeho vlastnosti a povahu: „*Prahl po Bohu a prameni života, pohrdal vratkým životem s jeho radovánkami – to je velká předzvěst zásluh a ctností – začal vynikat v mnoha ušlechtilých a ctnostných skutcích, snažil se zářit rozumem mezi vrstevníky, zbytečně se nebavit, mít bázeň před Bohem, vzdávat úctu rodičům, úplně se vyhýbat rozpustilosti, a pokud to bylo možné, když měl ještě málo let, ukazovat se navenek tělem, pohyby, gesty a chůzí tak, jak byl Božím řízením utvářen vnitřně.*“⁸² Jeho oddanost Bohu, ušlechtilost, laskavost se shoduje se středověkou představou o tom, jaký by světec měl být a potažmo i každý člověk této doby. Prokop je typický kladný hrdina. Za záporného hrdinu lze zde považovat jen demony, které vyhání Prokop z jeskyně nebo papeže Innocence III., který váhal s jeho kanonizací a kterému Prokop vyhrožuje násilím, pokud ho nekanonizuje. Autor se zde nezmiňuje o Němcích a jejich nechtěném usídlení se v klášteře. Vlastenectví (češství) zde autor zcela neopomíná, ale pouze ho podotýká v přímé řeči svatého Prokopa „*Jmenuji se Prokop a jsem Čech.*“⁸³

Vedlejší postavy v knize takřka nejsou. Zmíněn je jen kníže Oldřich při setkání s Prokopem u studánky, bratr Blažej, který dostal od Prokopa úkol sepsat jeho zázraky a předložit je papeži, papež Innocence III., který ho má kanonizovat a neznámá žena, kterou Prokop vyléčil. Všechny tyto vedlejší postavy spojuje hlavní postava svatého Prokopa. Zvláštností *Legendy aurey* je, že se zde nedočteme nic o Prokopovo synovi Jimramovi a synovci Vítovi.

5.3 LEGENDA O SVATÉM PROKOPOVI Z DOBY KARLOVY

Za dobu Karlovu označujeme vládu krále Karla IV., což znamená od roku 1316 do roku 1378⁸⁴. V této době byla napsána latinská svatoprokopská legenda *Vita maior*, česky *Větší život*, nebo *Větší legenda o svatém Prokopovi*. Jedná se o doplněné

⁸² De Voragine, 1984, s. 299

⁸³ c. d., s. 303

⁸⁴ Stejně jako tomu bylo u předchozích dvou podkapitol, jedná se o období středověku, ale jelikož je to období bohaté na malířství, architekturu a literaturu, tak na úvod této podkapitoly o době Karla IV. napíši několik informací.

zpracování svatoprokopské legendy *Vita minor* (Menší život).⁸⁵ „Zájem o sázavského světce byl podporován událostmi z života církevního totiž Karlovým úsilím o zavedení slovanské bohoslužby v emauzském klášteře. Právě tento zájem probouzel k novému životu starou slovanskou tradici. A aby ožila co nejvíce, byla patrně právě v Karlově době šířena nová verze latinské prokopské legendy, tak řečená *Vita maior*, která se stala i základem zpracování českého.“⁸⁶ *Vita minor* se tedy stala předlohou staročeské veršované legendy.

5.3.1 Doba Karlova⁸⁷

Čechy se v této době stávají centrem evropského politického a kulturního dění, rozvíjí hospodářství, umění a školství. Biskupství bylo v roce 1344 povýšeno na arcibiskupství, což mělo veliký vliv na vývoj společnosti, zem se vymanila z vlivu německého arcibiskupa a tím se posílilo hospodářství a kulturní dění v zemi. Prvním pražským arcibiskupem se stal Arnošt z Pardubic. V roce 1348 je založena v Praze

⁸⁵ *Vita maior* z poloviny 14. století se od *Vita minor* liší přidáním úvodních kapitol a zázraků, například zázraku kanonizačního. Jedná se o velice rozšířené zpracování, které autor přizpůsobil duchu doby.

⁸⁶ Hrabák, Vážný, 1959, s. 21

⁸⁷ Karel IV. se narodil v Praze roku 1316, je synem Elišky Přemyslovny a Jana Lucemburského. Jméno Karel převzal po svém kmotrovi Karlu IV. Sličném, původní jméno je Václav. Studoval v Paříži na univerzitě svobodná umění a učil se vládnout. Uměl číst, psát, dorozuměl se francouzsky, německy, italsky, ovládal i latinu. Nejznámějším dílem, které napsal, je latinsky psaný vlastní životopis *Vita Caroli*, dále sepsal například *Korunovační řád*, zákoník *Majestas Carolina*, sbírku latinských traktátů *Moralitares* a *Nové vyprávění o svatém Václavovi*. Karel IV., český a německý král, se stal císařem římským. Měl čtyři ženy, první ženou byla Blankou z Valois, dalšími ženami byly Anna Falcká, Anna Svídnická a Alžběta Pomořanská. Zemřel v Praze roku 1378.

univerzita⁸⁸, jedná se o první vysokou školu ve střední Evropě. Praha se stává střediskem vzdělání, ale hlavně se Karel IV. snaží vytvořit z Prahy centrum obchodu. Na jeho popud a s jeho finanční pomocí je postaveno Nové Město pražské a další významné stavby, jako jsou hrad Karlštejn a Kašperk, kamenný most⁸⁹ a jiné. Za vlády Karla IV. začíná přestavba chrámu svatého Víta a dále je vyzdobena kapitulní sň kláštera na Sázavě. Malba pokrývala celé stěny, klenbu a okenní ostění. Malovanými výjevy byly náboženské motivy, a to například obrazy Madony, zasnoubení P. Marie, narození Krista, klanění Tří králů a jiné. V roce 1356 vydal dokument nazývaný Zlatá bula Karla IV., v které zavádí nová pravidla pro volbu římských králů (tj. hlasem většiny kurfiřtů) a zajišťovala svobodné postavení českého státu v rámci říši.

Karel IV. se opíral o nejsilnější majetné vrstvy a podporoval církve. Změnil se způsob života šlechty, ta již nebojovala zbraní, ale usedala na sněmovních jednáních, stávají se z nich dvořané, kteří mají zájem o knihy. Následovník Karla IV. jeho syn Václav IV. vládnoucí v letech 1378-1419 se naopak opíral o nižší šlechtu, vyostřují se feudální rozbroje započaté už za vlády jeho otce Karla IV., a to kvůli vztahům v církvi a papežskému schizmatu. Nejvíce majetku měla církev, vlastnila pozemky, nemovitosti. Veliký majetek, zejména zemědělské pozemky, měla i vysoce postavená šlechta, například Rožmberkové. *„Vytvářely se stále hlubší rozpory nejen mezi feudály a lidem, ale i uvnitř feudální třídy samé, kde na sebe naráželi jednak feudálové svěští a duchovní (docházelo například ke sporům mezi králem Václavem IV. a arcibiskupem), jednak chudí a bohatí feudálové uvnitř obou skupin, neboť nízký klérus se stavěl proti kléru vysokému a zemané proti panstvu. Z těchto vrstev se pak rodili nositelé husitského revolučního hnutí. Z řad chudého duchovenstva vyrůstali revoluční kazatelé, tvořící předvoj husitství, a z řad chudnoucího zemanstva vyrůstali příští organizátoři*

⁸⁸ Později pojmenovaná po Karlovi IV. Karlova univerzita. Na této pražské univerzitě se vyučuje jazykem latinským. Má čtyři fakulty, a to artistickou (filozofickou), kterou musí projít každý student (věk studentů 14-20 let), až poté může student pokračovat na fakultě medicínské a právnické (věk studentů 20-25 let) a poslední teologická fakulta (hodnost doktor teologie může být udělena studentovi staršímu 35 let). Nejvyšší osobou na univerzitě, stejně jako je tomu dnes, byl rektor.

⁸⁹ Později pojmenovaný po něm Karlův most.

*husitských vojsk, mezi nimi i sám Žižka.*⁹⁰ Stejně jako se vyostřily feudální rozbroje uvnitř Čech, tak se přiostrují až do doby husitství spory mezi Čechy a Němci.

V literatuře se v době Karlově rozvíjí drama, například hry o Kristově zmrtvýchvstání, hry pašijové, hry zobrazující události z *Nového zákona*, tj. *Hra veselé Magdaleny*. Na scéně se objevuje divadelní hra *Mastičkář*, jež má svým tématem velice blízko ke hře *Tři Marií*, která byla původně součástí bohoslužebného velikonočního obřadu. Dále se vyvíjí žákovská poezie⁹¹ (*Píseň veselé chudiny*, *Svár vody s vínem*, *Podkoní a žák*), satira (například *Satiry o řemeslnících a konšelích*, jež jsou součástí *Hradeckého rukopisu*), eposy, kroniky (například *Kronika česká* Přibíka Pulkavy z Radenína⁹²), slovníky tj. nauková literatura (například *Glosář*, *Bohemář* a *Vokabulář gramatický* Bartoloměje z Chlumce, řečeného Klaret), světská lyrika (*Závišova píseň*) a legendy. Mezi další významné památky tohoto období patří, mimo jiné, *Nová rada* od Smila Flašky z Pardubic a dílo *Tkadleček*, kde je využito téma sporu. Přibývá zábavná próza. Stále více se soustředí česká literatura na lidové publikum a lidové prostředí.

Legendy se snaží zaujmout diváka, autoři se neomezují jen na pouhé líčení světcova života, začínají mít kromě výchovně formativní funkce funkci zábavnou. Staročeské veršované zpracování prokopské legendy je ve 14. století jedním z prvních projevů zpracování legendy do verše na našem území. Prokopská veršovaná legenda se snaží uspokojit požadavky čím dál náročnějšího publika, tj. feudální společnosti. Společnost požadovala literaturu ve vernakulárním jazyce. Veršované legendy se začínají psát tedy v jazyce českém, tematicky jsou ale ve 14. století více zaměřené na světce cizí, například legenda o svaté Kateřině, o svatém Jiří, rozmlouvání svatého Anselma s Pannou Marií o umučení Kristově a jiné, než na ty české. Příkladem česky

⁹⁰ Mukařovský a kol., 1959, s. 125

⁹¹ Žákovská poezie je spjata se studenty univerzit. Tato studentská poezie se vysmívala všem vrstvám obyvatel, objevují se v ní motivy erotiky, často je založena na rozporu dvou protichůdných stran.

⁹² Na přání Karla IV. přeložil do češtiny Karlovu autobiografii *Vita Caroli*.

psané veršované legendy o domácím světci je komparovaná staročeská veršovaná legenda o svatém Prokopovi a legenda o blahoslavené Anežce.⁹³

5.3.2 Staročeská veršovaná legenda o svatém Prokopovi⁹⁴

Staročeská veršovaná legenda prokopská vznikla pravděpodobně ve třetí čtvrtině 14. století, je součástí *Hradeckého rukopisu* společně s dalšími deseti skladbami, kterými jsou: *Satiry o řemeslnících a konšelích*⁹⁵, *Desatero kázání božie*, *Pláč Marie Magdalény*, *Pláč svaté Maříe*, *Devatero radostí svaté Maříe*, *Umučení Páně*, báseň *Zdravas Maria*, báseň *O svatém Janu apoštolu*, báseň *O bohatci* a *Bajkou o lišce a džbánku*. *Hradecký rukopis* objevil Josef Dobrovský v Hradci Králové, proto název *Hradecký*. Z jeho majetku přešel rukopis do pražské lobkovické knihovny. Dnes máme zachovaný pouze tento jediný exemplář *Hradeckého rukopisu*, je uchován v Národní knihovně v Praze.⁹⁶

Tato legenda je psána staročeským osmislabičným veršem⁹⁷, je stejně jako ty předchozí epická, psána v er formě. Přímá řeč je zde častá. Básník používá řeč prostého člověka, usiluje o co největší srozumitelnost pro čtenáře, proto jsou v některých pasážích použita i slova hovorová. Zvláštní je použití expresivně zabarvených slov, převážně zdobnělin například „jablěčka“⁹⁸, „domek“⁹⁹. Rým je zde sdružený. Události

⁹³ Anežka je dcera Přemysla Otakara I., která svůj život vydala do rukou Boha. Pomáhala chudým, nemocným a sestrám z kláštera. Založila podvojný klášter žen a mužů (později nazývaných klarisky a minorité) řehole svatého Františka.

⁹⁴ My budeme pracovat se staročeskou veršovanou legendou zařazenou do edice *Dvě legendy z doby Karlovy*.

⁹⁵ Satir o řemeslnících a konšelích je celkem sedm.

⁹⁶ G. Dobner se ve svých knihách zmiňuje o dvou rukopisech. Druhý rukopis byl pravděpodobně v knihovně kněze Leopolda Jana Šeršníka a měl prolog k biskupu Šebřovi, ale své informace nemá tímto rukopisem doložené, pouze čerpá od archiváře Jana Klausela (Chalupecký, Ryba, 1953, s. 100)

⁹⁷ Staročeská veršovaná legenda v edici *Dvě legendy z doby Karlovy* má tisíc osmdesát čtyři řádků, v knize je každý pátý řádek očíslovaný.

⁹⁸ Hrabák, Vážný, 1959, s. 44 (ř. 157)

⁹⁹ c. d., s. 44 (ř. 160)

jsou řazeny chronologicky. Básník se snaží navázat co největší kontakt s divákem, což je příznačné, protože legenda byla určena k přednesu jako veršované kázání. Několikrát se objevuje „slyšte, uslyšíte, slyšíte,“¹⁰⁰, „vám viece povědě“¹⁰¹, „posedte“¹⁰², „poslúchejte“¹⁰³ a další jiná kontaktní slovesa. V básni se několikrát opakuje přirovnání „jako slepice kuřátka“¹⁰⁴

První část legendy je věnována Prokopovu mládí, ve verších básník líčí, že se narodil v Chotúni, studoval na slovanské škole svobodná umění, naučil se číst a psát, stal se kanovníkem na Vyšehradě. Jednoho dne se mu zjevil svatý Duch a poradil mu, aby pouze s přáteli bydlel, zákony svatého Benedikta se společně řídili a rukama pracovali. Svatý Prokop tento hlas poslechl a rozhodl se odejít do pustiny „do svého krajě“¹⁰⁵, kde založí osadu a bude takto s bratry žít.

*„I bra se do jednoho lesa,
s sobú vši potrebu nesa.
Takž pak po téj púšči / chodě,
přiblíží se k jedné vodě.
Ta voda Sázava slove,
ješto i dnes pod klášter plove.
Nechtě přes tu řeku dále,
shrnu se při jedné skále.“¹⁰⁶*

Oproti dvěma předchozím zpracováním je právě tato část o mládí svatého Prokopa, tj. před jeho odchodem do pustiny, rozšířena. I v tomto zpracování se Prokop setkává v lesích s knížetem Oldřichem. Prokop s Oldřichovou pomocí a po jeho smrti s Břetislavovou pomocí zakládá slovanský klášter. Dále je zde podrobněji popsána část o příchodu Němců do kláštera. Zázraky jsou zde popsány stejně jako ve *Vita minor*, ale

¹⁰⁰ Hrabák, Vážný, 1959, s. 39 (ř. 1, 12, 16, 617)

¹⁰¹ c. d., s. 51 (ř. 428)

¹⁰² c. d., s. 52 (ř. 470)

¹⁰³ c. d., s. 56 (ř. 380)

¹⁰⁴ c. d., s. 62 (ř. 301, 746, 820)

¹⁰⁵ c. d., s. 43 (ř. 137-144)

¹⁰⁶ c. d., s. 43 (ř. 131)

je jich méně. Významnou úlohu v legendě hraje proroctví o jeho blížící se smrti, o příchodu Němců do kláštera a o vyhnání Prokopových bratrů na šest let do jiné země. Proroctví odkazuje na následující události a spojuje je v jeden příběh. Vyplněním proroctví staročeská veršovaná legenda o svatém Prokopovi končí, tzn., že příběhy o vyléčení nemocných po Prokopově smrti, které byly ve *Vita minor* a v *Legendě auree*, ve staročeské veršované legendě nejsou.

*„Svatý Prokop, jakož jim sliboval,
před Bohem dobrý pokoj obdržal,
aby jměli při tom času,
i potom, i také ktož nynie jsú.
Toho pokojě ješče užívají,
kteří se k jeho milosti utiekají.
Takoť se jest jistě stalo,
svatého Prokopa proročstvie sě naplnilo.“¹⁰⁷*

„Aktuálnost prokopské legendy v Karlově době byla dána hlavně třemi složkami: jejím vlasteneckým zaměřením (k němuž se družilo zaměření protiněmecké), důrazem na chudobu světcovu a vřelým poměrem k církevněslovanské vzdělanosti.“¹⁰⁸

Všechny tři tyto prvky spojuje hlavní postava svatého Prokopa. Vlastenecké zaměření nalezneme hned v úvodu, kde nám autor Prokopa představuje jako muže, který se „v Čechách narodil a mnoho divů v české zemi činil“¹⁰⁹, a který „jest slovanského roda“¹¹⁰, když Prokop zemře, básník ho líčí takto: „české země osvěta“¹¹¹. Zde je vidět, jak si autor na češtví zakládal. Protiněmecké zaměření se ukazuje ve dvou slokách této legendy, a to ve sloce o vyhnání d'áblů z jeskyně a ve sloce o vyhnání Němců z kláštera. Tyto části tvoří paralelu.

*„Řka: „Vysiemě proklaté
vy jste hadového roda,*

¹⁰⁷ Hrabák, Vážný, 1959, s. 69 (ř. 1077-1084)

¹⁰⁸ c. d., s. 20

¹⁰⁹ c. d., s. 39 (ř. 5, 17)

¹¹⁰ c. d., s. 40 (ř. 25)

¹¹¹ c. d., s. 62 (ř. 832)

*ješčerčieho k tomu ploda,
Boží mocí kazuji vem,
abyste šli ottudto ven;
některde na púšči jděte
a nikomému neškod'te!“¹¹²*

*„Pověděv jim a takto řka:
„Ba, Boží mocí kazuji vem,
náhle, soci, ottudto ven;
pakli toho neučiníte,
Boží kázeň nad sobú uzříte!“¹¹³*

Dalšími důležitými prvky této legendy jsou důraz na světcovu chudobu a vřelý vztah k církevněslovanské vzdělanosti. Oba tyto prvky provází celý příběh. Než se vydá Prokop na cestu do pustiny, všechno své jmění rozdává chudým.

*„aby nic vlastného nej / měli
a poslušensví držěli,
abychom všechno prodali
a ve jmě Božie rozdali.“¹¹⁴*

Prokop začne žít v pustině velice skromně a „svýma rukama dělati“¹¹⁵. Básník ho nazývá pastýřem, hospodářem.

*„Klásterského nic neužíváše,
jedno což svýma rukama vyděláše,
tiem sě krmil i odíval
a chudým ščedřě udielal.“¹¹⁶*

¹¹² Hrabák, Vážný, 1959, s. 52 (ř. 449-455)

¹¹³ c. d., s. 67 (ř. 990-994)

¹¹⁴ c. d., s. 58, 59 (ř. 119-122)

¹¹⁵ c. d., s. 42 (ř. 114)

¹¹⁶ c. d., s. 56 (ř. 611-614)

Celá legenda je zaměřena na to, že lidé mají pracovat, a právě s pracovitostí souvisí výjimečný příběh legendy. Vypráví o žebrákovi, jemuž Prokop navrátí zrak pouze na krátkou dobu, tj. po dobu, než byl Prokop pohřben. Důvod toho, proč mu Prokop nenavrátí zrak natrvalo, je právě ten, že žebráci nepracují, ale pouze žebrají peníze od pracujících. V této době se tyto skupiny lidí na okraji společnosti, žijících na úkor druhých velice rozšiřují. Toto vysvětlení proč zrovna tomuto muži byl navrácen zrak jen po tak krátkou dobu a jiným slepcům ho Prokop navrátí napořád, jsme se zatím dočetli pouze v této staročeské veršované legendě.

*„Ó svatý Prokope, pomoz mi,
ať tě uzří dřiev, nežli budeš v zemi!“*

*A jakž to rychle povědě
tak oběma očima vzhledě.*

*Dotavad by jemu viděnie dáno,
doňavadž tělo svaté nepochováno.*

*Proto nedána sta jemu zraky delší,
nebo člověk taký bieše,
žebráním se obchodivše,
neb dělati neumieše.“¹¹⁷*

Prokop má dobré srdce, ale na rozdíl od *Vita minor* a *Legendy aurey*, v kterých Prokop slabé pouze brání, v této staročeské veršované legendě, přestože chudé obdarovává a pomáhá jim, tak od nich požaduje podřízení se víře a uctívání svátků. „*Svou lidovostí, důrazem na slovanský bohoslužebný jazyk, vlastenectvím a bojovností stojí ve vývojové linii, která vede od Dalimilovy kroniky přes Husovy předchůdce k literatuře doprovázející husitské revoluční hnutí.*“¹¹⁸ Prokop ve staročeské veršované legendě není už jen ikonou ochránce, ale i symbolem silného Čecha, který umí být tvrdý nejen na Němce, ale i na své bratry Čechy pokud znevažují víru.

*„tu se jednomu bratru přihodi,
že tu svatú mši slúžieše,*

¹¹⁷ Hrabák, Vážný, 1959, s. 63 (ř. 853-856)

¹¹⁸ c. d., s. 37

*vysokám hlasem notieše.
Chlubieše sě tiem pohříchu
až mnozí o něm mluviechu [...]*¹¹⁹

*„Ó bratře milý, proč tak činíš,
že svú duši velmi črníš?
Až mi jest žěl velmi oho,
že sebe nelituješ mnoho;
ba za nevieš, že pro vinu takú
potratíš věčnú otplatu?
Náhle poznaj sě i svú vinu
a chovaj sě potom toho činu!“
Však aby potomjměl bázn,
dachu jemu osličí kázn.
Potom tomu i také jiným
dal příklad všěm bratróm svým,
zapovědě, aby toho nečinili,
by sě kde náboženstvím chlubili“*¹²⁰

V tomto zpracování je detailně popsán vzhled i oděv hlavního hrdiny, tj. svatého Prokopa.

*„nenosil drahého oděnie“*¹²¹

*„Byl jest člověk urozením vysokým,
u plecí i v těle stavem širokým,
v hnáty byl velmi silný,
ve vše tělo ovšem plný.
Hlavu dosti velikú jměl,
a tváří ovšem bieše biel;*

¹¹⁹ Hrabák, Vážný, 1959, s. 58 (ř. 658-662)

¹²⁰ c. d., s. 58 (ř. 675-688)

¹²¹ c. d., s. 41 (ř. 79)

*čelo jměl dosti veliké,
brádka bieše črna také.
Vlasy črné strednie / jmějieše
a vezřenie jasného bieše.
Promluvenie jměl milostivé
a srdce k každému nelstivé.
„Rúcha nemnoho jmějieše,
jedno sukni a kápi nosiče,
škaplěř jmějieše pro dielo,
toť jest rúcho bylo,
a na nohách nohavicě,
a k tomu lehké čřěvícě.“¹²²*

Většina vedlejších postav, o kterých se v legendě dočteme a o nichž bude řeč níže, pochází z lidu (kromě knížete Oldřicha a Břetislava) i celá legenda se odehrává v lidovém prostředí v české krajině. Do legendy pronikají každodenní problémy. Hlavní postava Prokopa je nám představena jako osoba tomuto lidu blízká, ačkoliv, jak už bylo výše uvedeno, pocházel ze zámožnější rodiny.

O vedlejších postavách se ve staročeské veršované legendě dozvídáme stejně málo jako v předchozích dvou zpracováních. Výjimkou je muž, jenž se chtěl dostat přes řeku loďkou, která stála na druhém břehu, aby se mohl pomodlit ke svatému Prokopovi, ten dostal jméno Menno. Jeho víra byla tak vytrvalá a on byl tak smutný, že se nedostane ke svatému Prokopovi na mši, až se loďka najednou hnula a připlula k němu. Obsah příběhu byl dodržen totožně. Ostatní postavy z lidu jsou označeny jako „jedna žena“, „jeden muž“. Dále je nám známo jméno jeho synovce, budoucího opata Víta, syna Jimrama a samozřejmě knížete Oldřicha, Břetislava a jména vládců Svyatopluka a Vratislava. Jiná jména už ve staročeské veršované legendě nenalezneme.

¹²² Hrabák, Vážný, 1959, s. 64 (ř. 875-892)

5.4 SVĚTEC V DOBĚ BAROKA¹²³

Baroko je epocha vymezená 2. polovinou 16. století do konce první poloviny 18. století, vzniká v Itálii, odkud se dále rozšiřuje do Evropy. Jedná se o jeden z posledních univerzálních slohů¹²⁴, který v různé míře poznamenal jednotlivé evropské země. Název pochází pravděpodobně z portugalského slova barroco, tzn. nepravidelná perla. „*Zámořské cesty, jejich atmosféra vyvolává v evropském člověku cosi, co můžeme právem nazvat základním zážitkem baroka: pocit přiblížení se Bohu skrz tento svět.*“¹²⁵ Baroko je často spojováno s útrapami třicetileté války a následující smrtí¹²⁶, duchovním útlakem, hospodářským úpadkem a zejména s protireformačním úsilím katolické církve. Byla obnovena inkvizice a byl založen jezuitský řád. Na druhé straně je baroko spojeno s bohatou architekturou, s malířstvím, sochařstvím a hudbou.

Architektura a malířství dosáhlo v této době výrazné úrovně. Významnými českými architekty jsou například Kryštof Diezenhofer a Jan Santini. Stavěly se kláštery, kostely, chrámy, zámky, paláce a měšťanské domy. Zakládala se poutní místa. Hlavní znaky baroka spočívají v barevnosti, zdobnosti, malebnosti a jasnosti celku. Baroko je také velmi dynamické, v tom se liší od renesance, která je značně statická. Důraz je dán na náboženství a víru v Boha. V celé Evropě byl obnoven kult svatých. V české zemi byl posílen kult domácích světců například svatého Václava, svatého Víta, svatého Vojtěcha, svatého Prokopa a svatého Jana Nepomuckého, který byl v roce 1729 svatořečen a stal se tak symbolem doby barokní. Světcům byla v této době projevoována úcta, a to například tím, že byly obnoveny církevní slavnosti, stavěly se jim sochy¹²⁷ a zasvěcovaly se jim stavby, například chrám svatého Mikuláše v Praze, kostel

¹²³ V této kapitole čerpám informace z vlastní bakalářské práce. Vosátková, 2012, s. 15-19

¹²⁴ Dalším je secese.

¹²⁵ Kalista, 1941, s. 9

¹²⁶ V této době smrt člověka byla denní záležitostí. Každé třetí dítě umřelo v raném dětství, a když už se člověk dožil dospělého věku, tak zemřel předčasně. Vysokého věku se dožívalo jen malé procento populace. Každodenní smrt a vnitřní chmury měly vliv na život člověka. Tematika smrti, posmrtnosti, problematika hříchů, konání dobrých skutků, modliteb v 17. a 18. století byla poměrně častá. Zjevení bytostí ze záhrobí neodporovalo lidskému rozumu. Lidé chápali zjevení mrtvého jako projev vůle boží.

¹²⁷ viz. obrázek v příloze č. 5

svatého Jana Nepomuckého v Kutné Hoře, na které je vystavěna barokní socha svatého Prokopa¹²⁸. Svatému Prokopovi bylo zasvěceno kostelů několik, například kostel svatého Prokopa v Bezděkově nad Metují, kostel svatého Prokopa v Lošticích, kostel svatého Prokopa v Jablonci nad Jizerou, nebo kostel svatého Prokopa v jeho rodném městě Chotouň¹²⁹ a jiné.

V době baroka se rozšiřují kramářské písně¹³⁰, knížky lidového čtení, které v této době plní funkci vzdělávací i zábavnou. Uspokojují zájem měšťanských vrstev. Mezi barokní lidovou tvorbu patří, například loutkové divadlo (*Don Šajn*), balady (*Osiřelo dítě, Matka vražednice, Sestra travička*), pověsti (*O Bruncvíkovi, Boží soud, O Růžovém paloučku*). Po dlouhé době začíná znovu rozkvétat i tvorba hagiografická¹³¹ (život svatého Ivana poustevníka¹³², život svatého Izidora vyznavače¹³³, život blahoslavené Anežky Přemyslovny¹³⁴). Dále se zajímavě rozvíjí legenda svatováclavská, svatovojtěšská a svatoprokopská. „*Nárůst legendistické tvorby v tomto období má mnoho příčin. Především byly to zajisté výhodné vnější podmínky, jež napomáhaly tomuto bohatému rozvoji. Nová Čechie, jež vzešla ze zápasu bělohorského a z dlouhých strážní plných let třicetileté války, cítila dobře, že její životní oprávnění na domácí půdě nemůže být zabezpečeno jen vahou vítězného meče. Stavíc uprostřed válkou zbědované a teprve zvolna se zotavující země vzosné a nádherné architektury nových chrámů a klášterů, byla si vědoma, že tyto podivuhodné stavby, jež mely*

¹²⁸ viz. obrázek v příloze č. 6

¹²⁹ Tento barokní kostel svatého Prokopa v rodném městě Chotouň byl postavený Janem Santinim Aichlem v letech 1708-1710 a to na místě, kde stál dříve kostel sv. Petra a Pavla, jež byl pro svůj špatný stav zbourán.

¹³⁰ Počátek kramářských písní je datován na konec 15. století a začátek století 16. Zrodily se jako neobvyklý druh letákové literatury. Jejich tematika byla kromě pesimistického rázu (písně o nešťastné smrti, o vraždách) i velmi optimistická. Častá jsou témata milostná a rodinná, vedle těchto písní byly skládány i písně o zázracích, či politických a historických událostech. Námět písní byl často ovlivněn zájmem kupujících, reagoval na zvyklosti, oblibu a náboženskou ideu obyvatel národa. Písně zpravodajství si oblíbily převážně lidové vrstvy.

¹³¹ Legendami z období baroka se zabýval například historik Zdeněk Kalista, Vilém Bitnar a Josef Vašica.

¹³² Tuto legendu v době barokní zpracoval například Bedřich Bridel.

¹³³ Autor Jiří Plachý, vydáno v Praze roku 1630.

¹³⁴ Vyšlo v roce 1666 jako posmrtná práce Jiřího Plachého.

vtisknouti nepozorovaně svůj ráz nejenom českému městu, ale i českému venkovu, nesmí zůstat holý a nesrozumitelným kamením, které by nedovedlo upoutávati, než snad svým vnějším kouzlem: Naplniti je novým duchem, sblížití českého člověka s pateticky vzrušeným světem oblačných vidění, jež vznášela se v hlubokých kopolích chrámových oživit v jeho mysli všechny ty obrazy a sousoší, jež objevovaly se po vzdutě vlnitých stěnách chrámových – to byl právě úkol barokní legendy, jejíž prostá řeč mohla rozvázati mlčelivé a přece poutající dílo výtvarného baroka. ¹³⁵

Nejvýraznější osobností českého baroka je Jan Amos Komenský. Dalšími významnými českými spisovateli této doby jsou například Adam Václav Michna z Otradovic, Bohuslav Balbín, Václav Jan Rosa, Felix Kadlinský a Bedřich Bridel, který přispěl velkou měrou k rozvinutí legendy v době barokní. Bedřich Bridel se mimo jiné zabýval i legendou o svatém Prokopovi, své zpracování této legendy vydal. Básnické dílo nazval *Sláva svatoprokopská*¹³⁶, vyšla v roce 1662 a je určena lidovému publiku. „*Latinská legenda nejmenovaného sázavského mnicha z 13. století sloužila za podklad k životopisu sv. Prokopa i ve významných dílech životopisců mimo naši vlast. V druhé polovině 16. století bylo jí použito v Kolíně nad Rýnem ve sborníku Vita sanctorum*¹³⁷ a později v Antverpách v proslulém a obrovském díle Bollandistů *Acta sanctorum*, jež obsahovalo obšírné životopisy svatých, seřazené podle dní zasvěcených jejich památce, a vycházelo od r. 1643 do r. 1794. Ve druhém, červencovém svazku této calendarie, zvaném *Acta sanctorum mensis Julii*, bylo použito „pražského rukopisu“ latinského životopisu sv. Prokopa ze 13. století.“¹³⁸ *Vita sanctorum* zahrnuje v jeden celek velké množství malých i velkých legend doby barokní.

„*Na některé rysy barokních legend (vlastenectví, historismus, oslava českého jazyka) osobitě navázalo ve své předbřeznové fázi národní obrození, ať již v pracích katolicky či výrazněji romanticky založených tvůrců (K. H. Mácha píše básně Svatý Vojtěch a Svatý Ivan, inspirované barokní legendou, avšak také přitažlivou krajinou*

¹³⁵ Kalista, 1934, s. 15

¹³⁶ Kromě legendy o svatém Prokopovi sbírka obsahuje i legendu o svatém Ivanu a legendu o svatém Vintířovi.

¹³⁷ V roce 1696 bylo vydáno české *Vita sanctorum*.

¹³⁸ Remešová, 1953, s. 62

scenérií, v níž se děj odehrává; B. Němcová zpracovala několik legend, včetně apokryfních motivů, v žánru pohádky).“¹³⁹

5.5 SVATÝ PROKOP JAROSLAVA VRCHLICKÉHO

Jaroslav Vrchlický¹⁴⁰ zpracoval legendu o svatém Prokopovi do sbírky básní nazvanou *Mythy I*. Na *Mythy I* navazuje pokračování *Mythy II*. Tyto dvě sbírky básní Jaroslav Vrchlický psal v letech 1874-1878, zprvu byly knihy zamýšleny jako jednotné dílo, ale nakonec je Jaroslav Vrchlický rozdělil a pojmenoval I. a II. Obě sbírky patří k rozsáhlému cyklu *Zlomky epeje*. Jaroslav Vrchlický využíval těchto knih k vyslovení národních a sociálních požadavků.

5.5.1 Mythy I.

Sbírka básní *Mythy I* byla vydána v roce 1879¹⁴¹. Kromě *Legendy o svatém Prokopovi* v knize nalezneme báseň *Šárka* a báseň *Kříž Božetěchův*. Tato sbírka, patřící k raným počínům básníka, měla úspěch, o čemž svědčí značný počet jejího vydání¹⁴².

Báseň *Šárka* je složena ze tří zpěvů. Vrchlický ve verších vypráví příběh dvou dvojic Bivoje a Kaši, Ctirada a Šárky, a to v jejich posledních letech života. Autor zde

¹³⁹ Mocná, Peterka a kol., 2004, s. 346-347

¹⁴⁰ Jaroslav Vrchlický, vlastním jménem Emil Frída, se narodil v roce 1853 v Lounech, vystudoval gymnázium a následně studoval dějepis, filozofii a románskou filologii. Stal se profesorem na Karlově univerzitě. Za manželku si vzal dceru Sophie Podlipské. Je spoluzakladatelem skupiny nazývanou lumírovci, podle časopisu *Lumír*, okolo kterého se sdružovali. Jeho dílo je velice rozsáhlé. Mezi nejznámější básnické sbírky patří například *Poutí k Eldorádu*, *Dojmy a rozmary*, *Okna v bouři* a jiné. Jaroslav Vrchlický psal i prózu, například *Povídky ironické a sentimentální* a drama, napsal mimo jiné později zfilmovanou hru *Noc na Karlštejně*. Zemřel roku 1912 v Domažlicích.

¹⁴¹ *Mythy II* vyšly o rok později v roce 1880.

¹⁴² Určit přesný počet vydání je obtížné obě knihy jich mají několik, ale podle autora doslovu společného svazku *Mythů* Karla Poláka (první vydání z roku 1949) mají *Mythy I* šest skutečných vydání a *Mythy II* pět vydání. Knihy vycházely i ve společných vydáních. Veliký vliv na mnoho vydání měli Jan Voborník a bratr Jaroslava Vrchlického Bedřich Frída.

líčí přírodu a ukazuje pohanský obraz slovanského starověku. Báseň končí Šárčinou smrtí upálením a Bivojovým rozjímáním

Báseň *Kříž Božetěchův* je založen na symbolech. Vypráví příběh Božetěcha, který na „svých bedrech“ nese obtíže života v podobě Kříže a ubírá se s ním přes Alpy (symbol nedosažitelnosti). Božetěch rozjímá nad otázkami existence. Božetěchovi se na této náročné cestě zjevuje důležitá osoba příběhu, žid Ahasver, který mu radí, aby snášel tyto strasti života a rezignoval, ale Božetěch tomu nevěří a má stále více otázek týkajících se života. Ahasver nakonec zmizí v propasti. Kříž jako symbol obtíží života se ke konci příběhu mění v symbol hledání vševědoucnosti a dokonalosti života.

5.5.2 Legenda o svatém Prokopovi

Legenda o svatém Prokopovi Jaroslava Vrchlického byla poprvé vydána v roce 1878 v časopise *Lumír*, a to ve verších v šestnácti zpěvech, sedmnáctý zpěv *Májová noc* (část čtrnáctá) byl přidán až o pět let později ve druhém vydání *Mythů*, obvykle se tedy udává, že tato legenda má zpěvů sedmnáct, každý zpěv je pojmenovaný, postupně jdou za sebou takto: *Útěk, V jeskyni, Ora et labora*¹⁴³, *Rarach, Staří bozi, Včely, Život v zimě, Boj se zubrem, Divní hosté, Klášter, Rozdělení práce, Zápisky Rarachovy, Zlatý pták (Legenda bratra Víta), Májová noc, Divy svatého Prokopa, Smrt svatého Prokopa, Útěk*. Roku 1940 vyšel v *Mythech I.* dodatkový zpěv nazvaný *Třináctka bratra Matěje*.

Legenda o svatém Prokopovi Jaroslava Vrchlického je lyrickoepická báseň, psaná osmislabičným nerýmovaným trochejem. Začíná vyháněním d'áblů z jeskyně, i druhá kapitola je věnována tomuto boji svatého Prokopa s d'ábly o místo v jeskyni. Prokop d'ábly vyhání a usazuje se na tomto místě poblíž řeky Sázavy. Legenda nevypráví nic o mládí svatého Prokopa, jeho vzdělání a odchodu od rodiny, jako je tomu v předchozích komparovaných zpracováních.

„Vzchopila se d'áblů smečka,
s rykem ku vchodu se hnala,
všichni tlačit pomáhali:
opřeli se v půdu patou,

¹⁴³ Modli se a pracuj.

*jeden čelem, druhý zadkem
tlačili, a řetěz pevný
spletli z rukou, noh a křídel.
Ale rány nepřestaly,
hřměly dále bez ustání,
balvan chvěl se, povoloval,
d'ábli víc a víc jej tiskli –
těžký zápas k nepopsání! “¹⁴⁴*

Legenda pokračuje charakteristikou svatého Prokopa jako zručného člověka, který si sám postavil příbytek a vyrobil nástroje potřebné k přežití. Ke všemu Prokop používal zdroje z přírody, ale takovým způsobem, aby přírodě neuškodil. K pití mu sloužila voda ze studánky. Veškeré jídlo si opatřil z lesa. Ve své jeskyni umístil včely, aby měl med neustále k jídlu, ochočil si laň, která mu dávala mléko, choval králíky.

*„vyšel, aby v temném hvozďe
skácel strom, jenž potřebného
poskytnul by jemu dříví
na zřízení domácnosti. “¹⁴⁵*

*„Prokop seděl u ohniště
ve hlubokém rozjímání,
aneb v práci splítal síť
z ohybného vrby proutí,
neb spravoval potrhané,
lod'ku teď si malou sroubil,
nářadí též hospodářské;
vším byl v této tiché poušti:*

¹⁴⁴ Vrchlický, 1949, s. 51

¹⁴⁵ c. d., s. 54

*rolníkem i přívozníkem,
rybářem i lovcem smělým,
prorokem i poustevníkem*“¹⁴⁶

K přírodě měl velice vřelý a blízký vztah. Rád se procházel v lesích a okolo řeky Sázavy. Celá legenda je provázena líčením krás přírody.

*„Kráčel úzkou stezkou v skalách
plnou výmolů a strží
od včerejší bouře vrytých.
Neschůdná to byla cesta,
ale s vrchu vítala jej
taká vůně, taká svěžest,
taký chlad a šum a něha,
že rád zostrčil kroky svoje.
Kamení se lesklo v slunci,
rosné perly mezi travou
míhaly se celým deštěm,
mech, jenž visel stromům s brady [...]”*¹⁴⁷

Legenda dále vypráví o setkání Prokopa se zraněným rarachem, což je nový příběh, který jsme se v předchozích zpracováních nedočetli.

*„Odvalil hned Prokop balvan
a teď teprv v tvář se díval
svému hostu: viděl rohy
nízké, trochu zakřivené,
rudý jazyk, oko malé,
blýskající rudým žárem,
ústa pěnou postříkaná
špinavou, dech cítil sirný.”*¹⁴⁸

¹⁴⁶ Vrchlický, 1949, s. 80

¹⁴⁷ c. d., s. 55

¹⁴⁸ c. d., s. 63

Prokop rarachovi nevěří, má ho za zlého, jedovatého čerta (d'ábla), který vyvádí ostatním jen nepříjemnosti. Prokop raracha nazývá „zlomyslným, potutelným, škodolibým posměváčkem“¹⁴⁹, ale i přesto mu pomáhá a jeho zranění bylinkami vyléčí, poté Prokop raracha propouští. Netrvá to dlouho a Prokop se s rarachem setkává znovu, když mu rarach krade v noci med, tentokrát ho Prokop nepropustí, ale dělá z něj za hříchy, které spáchal, svého sluhu. Rarach chodí pro vodu a pomáhá, s čím Prokop potřebuje. Rarach se svou špatnou povahou se ale drobným nešvarům neubrání, například z větví dříví vyčaruje háďata, za tyto jemné zlomyslnosti ho Prokop náležitě trestá. Svatý Prokop jednoho dne raracha zapřahuje do pluhu a orá s ním na skále brázdu. Jde to ztuha, Prokop prosí zemi, aby mu dovolila si políčko vyorat, ale i přesto to s rarachem nejde. Rarach je na takovouto práci malý a příliš slabý.

*„Obešel tak Prokop pole
s modlitbou se vrátil k pluhu,
zvedl otku, pobíd čerta,
zaryl rádlo v tuhou skálu,
táhl pracně, namáhavě
ještě jednou první brázdu.
Rarach kábonil se v tváři,
napínal své svaly všecky, [...]“¹⁵⁰*

Naštěstí potkává Prokop v lese zubra, silné zvíře, kterého ihned Prokop využívá k této obtížné práci, tj. orání brázdy na skále. K zubrovi zapřahuje raracha, aby rarach zbytečně neotálel. Zubr s rarachem společně orají brázdu, avšak ne na dlouho, rarach byl neposedný a zubra tím rozčílil, ten sebou začal škubat, až se strhl nebezpečný zápas mezi Prokopem a zubrem.

*„z oka blesky sršely mu,
dal se v hon a po skalínách
smýkal v letu poustevníka
až na pokraj srázné strže,*

¹⁴⁹ Vrchlický, 1949, s. 64

¹⁵⁰ c. d., s. 92

*kam chtěl vrhnouti se třemdav.
Začal nyní děný zápas:
zubr vzpjal se celou silou,
Prokopem chtěl mrštit dolů; [...]“¹⁵¹*

Prokopovi se podařilo zubra zkrotit, donutit ho poslouchat a brázdu s ním nakonec vyorat.

*„Tu když boj byl nejděsnější,
naklonil se k zubru Prokop,
až dech jeho cítil žhavý,
pošeptal pak jemu v ucho
jedno slovo – náhle zubr
jako zdrcen klesl k zemi“¹⁵²*

V dalších verších legendy se nám stejně jako je tomu v ostatních zpracováních ukazuje Prokopovo češství. Do Prokopova přibytku jednoho dne zabloudili při cestě na Vyšehrad němečtí mniši, kterým Prokop nerozuměl, protože mluvili cizí řečí. Němci se zde chovali velice nezdvořile, hanili přírodu a vše krásné v české zemi.

*„Necítil se Prokop více
hněv jej pojal k cizozemcům;
pouze práva pohostinství
chránila je v jeho slují.“¹⁵³*

Chování Němců se Prokopovi samozřejmě nelíbilo. Prokopovi slušné vychování bránilo je vyhodit, a tak se je snažil dostat z jeskyně pryč takovým způsobem, aby odešli sami. Prokop začal v noci v jeskyni zpívat chorál „*Hospodine pomiluj ny*“, jež Němce probudil ze spánku, pak Prokop zesílil hlas a českou řečí je v noci vystrašil tolik, až sami dobrovolně ze sázavských lesů odcházejí. Takto poprvé vyhání Prokop Němce z tohoto svatého místa.

¹⁵¹ Vrchlický, 1949, s. 97

¹⁵² c. d., s. 98

¹⁵³ c. d., s. 105

*„při tom zpíval mocným hlasem,
vítr z lesa duněl, hřítal
v jeho tónech drsnou písní
v neznámé jim cizí řeči.
Nevěděli, velkým hlasem
že on pěl, když vzbudili se:
Vyžeň Němce, cizozemce!
Tušili však jakous tíseň,
jak jim uží dech i srdce;
rychle křížem žehnali se
šeptající mezi sebou:
Bože, to je černokněžník,
pohanský kněz, sluha d'áblův!“¹⁵⁴*

Po tomto setkání si Prokop uvědomuje, že je potřeba vytvořit místo, kde se bude vyučovat slovanský jazyk a hlásat křesťanská víra. V těchto verších svatý Prokop použil k vyhnání Němců nejstarší české dochované písně vzniklé ve středověku na konci 10. století „*Hospodine, pomiluj ny!*“. Svatý Prokop větu „*Hospodine pomiluj ny!*“¹⁵⁵ ve své řeči využívá často a nazývá ji hymnou otců. V knize také nalezneme aluze, například na slovanského Boha Peruna.

Legenda Jaroslava Vrchlického je v mnohém velice odlišná od středověkých legend, v čem se ale neliší, je setkání svatého Prokopa s knížetem Oldřichem na lovu. Oldřich postřelí Prokopovu laň. Laň utíká k Prokopovu příbytku, Oldřich běží za ní, až narazí na muže opírajícího se o berli.¹⁵⁶ Prokop laň vyléčí a unavenému knížeti dává pít ze studánky. Oldřich okamžitě zjišťuje, že se setkal s mužem s dobrým srdcem. Svatý Prokop vypráví Oldřichovi o příchodu Němců a varuje ho před nimi. Oldřichovi se Prokop zalíbí a pomáhá mu vystavět vysněné sídlo slovanských mnichů.

*„Nuže, sám ty sluho boží,
seber zbožných bratří více,*

¹⁵⁴ Vrchlický, 1949, s. 106

¹⁵⁵ c. d., s. 53, 61, 105, 167

¹⁵⁶ Viz příloha č. 2 (Obraz zachycuje setkání svatého Prokopa s knížetem Oldřichem u jeskyně.)

*kol sebe je shromažď' všecky.
Žijte spolu v této poušti,
učte lid můj českým slovem,
učiním rád vše, co mohu
k poctě Panny, matky boží,
i milého Pána Boha. “¹⁵⁷*

Prokop se má stát prvním opatem tohoto nově vzniklého slovanského kláštera, ale on se brání a opatem se stát nechce. V tomto jediném zpracování se dočteme, že o opatství hrál kostky, pokud prohraje, opatství je nucen přijmout. Prokop prohrává a stává se tedy jeho prvním opatem. Kolem sebe shromažďuje dvanáct bratrů, každému zadává práci a učí je uctívat zákony přírody. V klášteře stanovuje řeholní řád.

*„skácíte-li v svatých hvozdech
jeden strom, hned v školce svojí
vsadte jiný. Věřte jistě,
že zem cítí jako lidé. “¹⁵⁸*

Bratři se ale vždy nechovají, tak jak by měli, nadměrně odpočívají a hřeší proti řádu, čehož využívá rarach, který si sežene oslí kůži a jejich hříchy na kůži zapisuje. Rarach popisuje celou oslí kůži a na další hříchy mu nezbyvá místo, což se mu nelíbí, vzteká se a roztahuje kůži, takovým způsobem, až ji roztrhne. Příhoda končí tím, že sám svatý Prokop zahřeší, z čehož má rarach škodolibou radost.

*„Jaká pomoc! Svraštil čelo,
pergamen chyt pevně v zuby,
o koleno opřel ruce,
by jej trochu povytáhl,
trhl sebou ze vsí síly,
buch, a vrazil hlavou ve strop,
div že nepad omráčený,*

¹⁵⁷ Vrchlický, 1949, s. 112

¹⁵⁸ c. d., s. 121

*V téže chvíli svatý Prokop
obrátil se u oltáře
chtěje zapět velkým hlasem:
Modleme se bratři! Rázem
utkvěl zrakem blíže stropu,
viděl vše, jak Rarach táhl,
jak se praštil, jak se zachvěl,
s úšklebkem se šimral v hlavě,
tu se nemoh zdržet smíchu.
Ale hned čert přišel k sobě,
a než Prokop obrátil se,
měj již stát na pergamenu“¹⁵⁹*

V legendě se dočítáme další příběhy, jež jsme doposud v komparovaných legendách nečetli, a to například zpěv s názvem Zlatý pták – legenda svatého Víta. Svatý Vít vypráví před svou smrtí, jak poznal lidské štěstí, a to lásku jednoho pastýře s dívkou. Na tuto legendu navazuje zpěv Májová noc, jak už bylo výše řečeno, jedná se o přidaný zpěv, jež vypráví o jedné tragické májové noci. Bratři po vyprávění Víta, jaké poznal štěstí, ho také zatouží poznat, neuposlechnou zákonů kláštera a jdou se podívat, jak lidé na prvního máje pálí v noci čarodějnice. Na tento den mniši nikdy nezapomenou, protože v lese zemřel bratr Ivan a nikdo nevěděl, co se v temném lese odehrálo.

*„Potom rozběhli se bratří
do lesů, šli za Ivanem,
houkali do skal a slují,
nahlíželi v duté kmeny,
hrabali ve hustém mlází,*

¹⁵⁹

Vrchlický, 1949, s. 134

*konečně jej našli v mechu;
na úpatí strmé skály
bez pohnutí ležel v krvi [...]“¹⁶⁰*

*„Co zřel bratr Ivan v lese,
co tam slyšel, co tam dělal,
kapradí zda viděl kvěsti
na omšené skále zlatem
a je chtěj utrhnouti
do hlubiny v hráz se zřítíl,
zda se potkal s čarodějek
nahých davem na košťatech, [...]“¹⁶¹*

*„Od té doby vždycky večer
posledního dubna jassem
vzplála všecka okna chrámu,
klenby zněly pěním žalmů“¹⁶²*

Svatý Prokop stejně jako tomu bylo v ostatních komparovaných legendách, uzdravuje nemocné a vrací zrak slepým. Najdeme zde i příběh muže jménem Meno, který chce vstoupit ke svatému Prokopovi do kláštera, ale nemůže se dostat přes řeku, všechny loďky jsou na druhém břehu. Menova víra je tak vytrvalá, že se jedna loďka hne a připluje k němu.

*„v písek pad, své rozpjal ruce,
zavolal pak velkým hlasem:
Pro zásluhy Prokopovy
sám ty, Bože, na břeh druhý
hříšníka mne převez divem.“¹⁶³*

¹⁶⁰ Vrchlický, 1949, s. 155

¹⁶¹ c. d., s. 156

¹⁶² c. d., s. 157

¹⁶³ c. d., s. 159

Dalším známým zázrakem, jenž zůstává zachován, je vyléčení muže s ďáblem v těle. Prokop z něj ďábla vyhánil a sám na sebe bere bolest, která muže trýzní. Poslední zázrak, který nám je popsán před Prokopovou smrtí, je o zemanovi, jenž zazdil svou manželku. Tohoto muže zastihla nemoc a on si uvědomil, co zlého učinil. Vydává se k Prokopovi poprosit o odpuštění. Přes veliký hřích mu Prokop pomáhá a sděluje mu, ať si navlékne za tři dny, tj. v den kdy Prokop skoná, jeho roucho a potom bude uzdraven. Touto předpovědí dává Prokop poprvé najevo, že se blíží jeho smrt, ale tentokrát hříšníkovi zemanovi a ne svým bratrům, jako tomu bylo v předchozích třech zpracováních.

Svatý Prokop neměl jen dar léčit, ale měl také dar prorokovat budoucnost. Před svou smrtí si povolává své bratry a sděluje jim, že umírá a aby byli silní. Do kláštera přijdou cizinci a oni budou nuceni žít v cizině po dobu šesti let, než zemře kníže Spytihněv. Jeho nástupce, kníže Vratislav je povolá zpět do české země. Přesně tak jak svatý Prokop prorokoval, se stalo.

*„Nesmím, bratří, zapírati,
že po smrti mojí záhy
věčná kletba české země,
ku cizáctvu láska podlá
vyžene vás z těchto celí,
že z té půdy vaším potem
zkropené a posvěcené
cizinec jen těžít bude,
že v to hnízdo vlaštoviček
usídlí se hejno supů.[...]“¹⁶⁴*

*„Spytihněv až kníže zhyne,
Vratislav zas povolá vás,
Bůh pak splatí hojnou měrou,*

¹⁶⁴

Vrchlický, 1949, s. 165

*pro něho co trpěli jste.
Ale teď vás jedno prosím,
úspěšně za to žádám:
Zítřka umru před svítáním;
poslední noc rád bych strávil
v lesích ve své milé slují,
kde tak mnohá žil jsem léta,
dřív než Pán Bůh povolal mne
k velikému svému dílu.“¹⁶⁵*

Legenda Jaroslava Vrchlického obdobně jako staročeská veršovaná legenda o svatém Prokopovi tedy zdůrazňuje češství. Legendu uzavírá autor vyhnáním Němců z kláštera. Verše o vyhnání Němců z kláštera, místa, které jim nepatří, a kterému jen škodí, jsou totožné s počátečními verši, ve kterých svatý Prokop vyhání z jeskyně zlé d'ábly.

*„Co to letí nade hvozdy
jako dlouhé šedé stíny?
Co se míhá nad propastmi
postavy jak tajuplné?
Co přes tesů holé lebky
točí se jak v plachém zmatku?
Jsou to mračna různotvárná,
bouř jež honí bičem blesků
ze dna moře kolem světa?
Mračna z dálky, ale zblízka,
z mračen těch se ruce vinou,
černé nohy, dračí křídla.
Bože, to je smečka d'áblů! [...]“¹⁶⁶*

Postava svatého Prokopa je charakterizována svými činy. Svatý Prokop je vylíčen jako pracovitý muž, který má rád přírodu a uctívá Boha. Tuto pracovitost a

¹⁶⁵ Vrchlický, 1949, s. 166

¹⁶⁶ c. d., s. 171

zbožnost vyžaduje i od druhých, a pokud tak někdo nečinil, byl potrestán. Jak svatý Prokop vypadal, se dočítáme postupně z určitých pasáží legendy. Postupně si tvoříme obraz tohoto hlavního hrdiny. Autor legendy ho líčí jako vysokého muže s černými vlasy s proužky šedin, vousy měl černé a na sobě nosil roucho.

*„veliký muž objevil se,
černovlasý, černovousý,
v říze hnědé, provaz bílý
kolem beder, v ruce svojí
obrovskou hůl s křížem zdvihal,“¹⁶⁷*

Vedlejší postavy Vrchlický pojmenovává. V tomto jediném zpracování se dočteme, jak se jmenují bratři, které okolo sebe Prokop shromáždil, tj bratr Jimram, bratr Vít, bratr Krištof, bratr Radim, bratr Ondřej, bratr Štěpán, bratr Cyril, bratr Ivan, bratr Beneš atd., co se ale v legendě nedočteme, je, že Jimram je jeho syn a Vít jeho synovec. V této legendě se objevuje i biskup Šebíř. Pojmenován je zde také muž Meno, který se chtěl do kláštera dostat a jemuž stála v cestě řeka. Vzhled a oděv těchto vedlejších postav v textu popsán není. Vlastnosti těchto vedlejších postav si můžeme jen domýšlet podle jejich vystupování a jednání v legendě.

Tato legenda je oproti výše komparovaným v mnohém jiná, ale základní prvky legendy zůstaly zachovány (odchod do pustiny, setkání s knížetem Oldřichem, předpovědění příchodu a odchodu Němců, některé zázraky). Jaroslav Vrchlický užívá paralely mezi vyhnáním d'áblů z jeskyně a Němců z kláštera stejně, jako autor staročeské veršované legendy. V legendě je zdůrazněn význam Sázavského kláštera a češství. Časté jsou zde pasáže obsahující líčení přírody. Autor legendy se nezmiňuje o Prokopově kanonizaci.

¹⁶⁷ Vrchlický, 1949, s. 52

5.6 BÁJE A LEGENDY KOLÍNSKA A KOUŘIMSKA

Poslední komparovanou knihou jsou Bájé a legendy Kolínska a Kouřimska od Martina Drahovzala. V této knize najdeme legendu o svatém Prokopovi zpracovanou jako lokální pověsti. Jedná se o velice odlišné a zkrácené zpracování v porovnání s výše uvedenými.

5.6.1 Martin Drahovzal

Martin Drahovzal se narodil v roce 1967 v Kolíně, vystudoval gymnázium v Kolíně a poté Pedagogickou fakultu v Českých Budějovicích, učitelstvím se také do dnes žije. Nejprve vyučoval na základní škole v Kouřimi a momentálně učí na umělecké škole v Kouřimi.

Kromě svého povolání je novinářem a spisovatelem. Svými články o historii regionu přispívá do Mladé fronty dnes a do regionálního zpravodaje. Mezi jeho spisovatelské počiny patří knihy věnované rodnému městu a blízkému okolí. Zatím napsal pouze dvě knihy, kterými jsou *Pověsti a kratochvilná vyprávění z Kouřimska a Kolínska*, tato kniha vyšla v roce 2004 a *Bájé a legendy Kolínska a Kouřimska*, jež vyšla v roce 2007. Obě dvě knihy Martin Drahovzal vydal vlastním nákladem, momentálně pracuje na další knize, která by měla zahrnovat příběhy o historii města Kolín.

Mezi jeho koníčky patří fotografování a divadlo. V Kolíně režíruje malé divadlo, ve kterém hraje a k některým divadelním hrám dokonce napsal i scénáře

5.6.2 Pověst

Pověst patří k nejstarším žánrům lidové slovesnosti. Název je však pozdějšího data. Začíná se objevovat v době, jež je běžně nazývána národní obrození. V tomto období byla pověst chápána trochu rozsáhleji než dnes. Název se užíval pro vše vyprávěné lidmi a zapsané kratší prózou. Současné více specifikované pojetí uvedl do české literatury Karel Jaromír Erben. „*Jedná se o krátký prozaický žánr původně folklorní (orální) epiky, tematicky vázaný k reálnému místu, kraji, předmětu, historické*

či pseudohistorické osobnosti nebo události. Pro pověst je příznačná jednoduchost děje i narace“.¹⁶⁸

Přestože názvu „pověst“ je užíváno až od konce 18. století, kořeny žánru najdeme již ve *Starém zákoně* a v průběhu dějin tento žánr ze slovesnosti nemizí, ba naopak na povrch vyvstávají různá témata a postavy, které se stávají typickými náměty pro pověsti. Doktor Faust je příkladem postavy, jež se stala vracejícím se motivem v průběhu let od období humanismu přes romantismus až do současnosti. Ve středověku se začínají objevovat příběhy o rytířích kolem kulatého stolu a v období baroka například příhody o povstání Jana Koziny. V baroku se do lidských myslí především na Slovensku a v blízkém okolí zapisuje postava Jánošíka, slavného zbojníka z Horních Uher, a ve Slezsku se setkáváme se zbojníkem Ondrášem. Pověsti v literatuře mnohokrát ožívají ve formě parafráze, parodie a žánru fantasy. Adaptace pověstí ve 20. století zůstávají udržovaným žánrem určeným především dětem a mládeži. K adaptátorům a výrazným tvůrcům pověstí patřili Eduard Petiška, Helena Lisická, Václav Cibula a další. Nejucelenějšího zpracování národních pověstí historických dosáhnul Alois Jirásek, jenž se stal na dlouhou dobu autorem vzorového díla tohoto žánru.

Pověst obsahuje z části fiktivní příběh a z části je založena na skutečnosti. Pracuje se zázraky, kouzly a překvapivými motivy, které jsou čtenáři nebo posluchači předkládány jako nevymyšlené a tradicí prokázané. Mezi lid se šířily ústně i písemně, nejsou omezeny výhradně na venkov, ale i městské pověsti jsou dochované a časté. Podnětem zrodu pověsti často bývá tragická událost, například násilná nebo náhlá a na první pohled obtížně vysvětlitelná smrt. Tématem pověsti se mohou stát situace z všedního života, ale i události historické.

*„Nejen v dobách dávno minulých bájili lidé o démonech a přízracích. I ve společnosti internetu vznikají a šíří se nejrůznější fámy. Českým kontextem nového druhu lidové slovesnosti, takzvanými městskými pověstmi, se zabývá nová kniha folkloristy Petra Janečka.“*¹⁶⁹ Bádání o soudobé lidové slovesnosti si získalo velký

¹⁶⁸ Mocná, Peterka a kol., 2004, s. 509

¹⁶⁹ Vaníček, 2007, s. 10 Česká veřejnost se s těmito pověstmi může seznámit v jeho souboru z roku 2006 *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy*. Autor napsal ještě dvě volná pokračování k tomuto souboru pověstí, a to *Černá sanitka: Druhá žeň* (2007) a *Černá sanitka: Třikrát a dost* (2008).

ohlas hlavně ve Spojených státech, a proto se tedy i v českých zemích můžeme kromě pojmenování „městské pověsti“ setkat s anglickým názvem „Urban legends“¹⁷⁰.

Je velmi obtížné pověsti rozčlenit, každý autor pověsti dělí jiným způsobem. Diferencují se na jednotlivé druhy a podskupiny. Nejjednodušší třídění je na historické a místní. Historické pověsti zachycují dějinné povědomí, hodnotí události a osobnosti. Příkladem mohou být pověsti o zbojnicích, o králich, o kněžích. *„Folklórní tradice často pouze obměňuje a aktualizuje starší a putující motivy a připíná je k různým postavám a událostem a jenom vzácně vytváří motivy a typy zcela nové. I když někdy může být historická pověst vytvořena i se všemi fantastickými prvky relativně brzo po události, většina jich vznikala až s odstupem, z rozmanitých podnětů literárních a kulturních.“*¹⁷¹ Autoři do historických pověstí promítali touhu člověka po velikosti, slávě a odvaze, takto vzniklo velké množství pověstí o hrdinech, jejich udatných činech, popřípadě jejich nadlidských schopnostech.

Pověsti místní specifikuje určitá vázanost k lokalitě, ke zcela určitému hradu, městu, osadě, kostelu, hrobu, studánce atd. Jsou silně spjaty s atmosférou určité lokality. Vysvětlují vznik a původ místních objektů a vyprávějí o jejich kouzelné moci. Často v nich má hlavní postava jméno. Pojmenováním dosahují věrohodnosti. Jejich úkolem není poznat a pravdivě podat dějiny. Hlavní význam mají pro zvědavé obyvatele, kteří se chtějí dozvědět zajímavosti o rodném kraji. Historické bytí popisují bez zvláštní náročnosti na reálnost podání. Autoři regionálních pověstí pěstovali národní uvědomění čtenářů a jejich vztah ke konkrétní lokalitě.

*„Členění na pověsti historické a místní není ale zcela přesné, neboť velká část historických pověstí jsou zároveň pověsti místní a naopak, a proto je lépe dělit pověsti do tří základních okruhů - pověsti historické, etiologické a numinózní.“*¹⁷² Člověk se vždy setkává s nadpřirozenem. Pověsti numinózní mají ke kategorii místních velmi blízko. Jsou svázány s určitou specifickou lokalitou. Objevují se v nich zvláštní scenérie. V těchto pověstech se vysvětluje zážitek neobvyklého setkání hrdiny se smyšlenou, až démonickou bytostí jakou je například kostlivec, vodník či bludička. Nechybí v nich magická konání. Pověsti historické (jak již bylo výše řečeno) znázorňují

¹⁷⁰ Vaníček, 2007, s. 10

¹⁷¹ Macek a kol., 1968, s. 269

¹⁷² Brouček, Jeřábek, 2007, s. 793

události místních i národních dějin. Zachycují historické osobnosti (zbojníky, panovníky, světce) a události (vojenské, královské, soudy s čarodějnicemi). Pověsti etiologické (o původu) objasňují původ jmen osob, zvířat, rostlin, věcí, také vysvětlují pomocí příběhu pojmenování a vznik určité lokality, nebo přírodního útvaru.¹⁷³

Hranice mezi legendou a pověstí se pomalu stírá, ale i hranice mezi legendou a pohádkou pomalu mizí. Pověst i pohádka mohou pojednávat o postavě světce jako legenda a mohou využívat některé legendistické motivy. Příkladem je komparovaná Legenda o svatém Prokopovi, jež je v knize *Báje a pověsti Kolínska a Kouřimska* legendou zpracovanou do lokální pověsti, popřípadě ji můžeme zařadit i mezi legendární pověsti, jak uvádí Vlašín ve *Slovníku literární teorie* z roku 1984. Legendy podle něj můžeme vymezovat i podrobnějším způsobem, a to na „*místní, historické, etiologické a dále na heraldické (erbovní a rodové, jež vykládají o vzniku šlechtických a městských erbů), legendární (tj. lidová podání umělých legend a náboženských látek), o lidech (zaměřují se na osoby s charakteristickou tělesnou nebo duševní vlastností, také vypravují o lidských povoláních a osudech) a naposled pověsti démonické (tyto pověsti tvoří nejobsáhlejší skupinu lidové prózy a vypravují o nějaké nadpřirozené bytosti)*“¹⁷⁴.

5.6.3 O svatém Prokopovi

Pověst O svatém Prokopovi je prozaický text, napsán v er-formě řeči vypravěče. Toto zpracování začíná toponymií vesničky Chotouň, rodného města svatého Prokopa. „*Její jméno prý pochází od vlastního jména Chotůň, což mohl být zakladatel obce, ale také bývá odvozováno od keltské bohyně Kotys.*“¹⁷⁵ Autor charakterizuje Prokopův život, tj. kdy a komu se narodil, jeho původ, vzdělání „*okolo roku 990 šlechtickým rodičům Vítovi a Boženě*“¹⁷⁶ a představuje Prokopa jako muže s nadpřirozenými schopnostmi již od mládí.

V další části tohoto zpracování nalezneme příběh, který je velice rozdílný od těch předchozích. Autor se věnuje místům v obci, která jsou spojena s Prokopovou

¹⁷³ Vosátková, 2012, s. 10-14 (vlastní bakalářská práce)

¹⁷⁴ Vlašín, 1984, s. 287-288

¹⁷⁵ Drahovzal, 2004, s. 108

¹⁷⁶ c. d., s. 108

osobou. Líčí, podle čeho dostaly svůj název například, když byl Prokop malý, vzal proutek, zarazil ho do země a vznikla tak studánka, které se začalo říkat Prokopka. „Mezi místními obyvateli se navíc stále udržuje tradice, že jeho chladná voda má vliv na zvýšení plodivé síly, a to především mužské. Pro dívky pak platí, že pokud se z pramene napijí, bude jejich příští dítě (na které nebudou dlouho čekat), s největší pravděpodobností ženského pohlaví.“¹⁷⁷ Dalším místem spojeným se svatým Prokopem je podle Martina Drahovzala otisk čertova zadku v patníku. Ten vznikl pravděpodobně tak, že Prokop na své cestě do lesa pro dřevo potkal raracha, jenž rozbil Prokopovi kolo u vozu. Prokop neváhal a použil raracha jako náhradu za zničené kolo, když vjížděli do vrat, přimáčknul vůz čerta na kamenný patník a od té doby tam je v patníku jeho obtisk.

Prokop i v tomto zpracování odchází do jeskyně k řece Sázavě. V této jeskyni se Prokop setkává s čertem, kterého z jeskyně vyhání a dělá si z něj svého sluhu, například mu čert musel stavět poražené kuželky a běhat pro zatoulané koule, a protože se čert při této hře nadřel, je místo, na kterém Prokop kuželky hrál, pojmenované Trapilka. V jiných komparovaných zpracováních nenalezneme, že by Prokop marnil čas hraním kuželek. Ze světcovy hole, kterou při hře do země zarazil a zapomněl ji tam, vyrostl buk, který na tomto místě stojí dodnes. Za svatým Prokopem do těchto lesů přicházejí syn Jimram a synovec Vít, stavějí si zde chatrče kolem jeho jeskyně a chtějí tu s Prokopem žít. Stejně jako tomu bylo v předchozích legendách, tak se v těchto lesích Svatý Prokop setkává s knížetem Oldřichem, který zde byl na honu. Svatý Prokop se Oldřichovi zamlouvá a slibuje mu pomoc při budování slovanského kláštera. Svůj slib kníže dodržel a klášter zde od roku 1032 až do současnosti stojí.

Příběh o čertově brázdě, je zde upraven. Prokop, protože mu bylo smutno, chodil do rodné vsi na návštěvy. Jednoho dne na takovouto cestu zapřáhl pekelníka do pluhu a oral s ním hlubokou brázdou kolem Lipan až do Chotouně. Tato brázdá je dodnes nazývána Čertovou brázdou. Cesta to byla dlouhá a tak není divu, že pekelník byl na půli cesty unaven a ptal se Prokopa, kdy už budou v Chotouni. Prokop mu odpověděl „dobrá půl cesty“¹⁷⁸, na tomto místě vznikla vesnice později pojmenovaná Dobré Pole, nazývána místními obyvateli Dobrá Půl. Z bahna na voze, jež musel čert uklidit, pak

¹⁷⁷ Drahovzal, 2004, s. 108

¹⁷⁸ c. d., s. 111

vznikla čertova mohyla, které se říká Homole, a další jiná místa spojená s Prokopovou osobou v okolí obce nalezneme.

V této legendě nenalezneme nic o Prokopových zázracích, o uzdravení nemocných, o muži, ke kterému loďka připlula či o vypuzení ďábla z mužova těla atd. Prokopovo češství nalezneme až ve slovech slepého mládence: „*Až bude zemi naší napadené nepřáteli nejhůře, smiluje se Hospodin a pošle na pomoc rytířské vojsko z hory Blaníku pod vedením svatého Václava. Nepřátelé cizozemci budou zhubeni a ti, kteří zůstanou, budou ze země vyhnáni. Nejedni se ještě ve skrýši schová, ale všechny ty vypudí svatý Prokop svou berlou. České království bude prosto všech nepřátel, bude osvobozeno a zůstane svobodno.*“¹⁷⁹ V tomto zpracování je uvedeno přesné datum Prokopovo kanonizace „*4. července 1204 za panování Přemysla Otakara I.*“¹⁸⁰

Svatý Prokop zde není charakterizován skoro vůbec, víme o něm akorát, že to byl muž vysoké postavy s dlouhými vlasy a vousy. Vedlejšími postavami jsou zde pouze syn Jimram a synovec Vít, o jiných se zde nedočteme.

V tomto moderním zpracování je dán důraz na výklad názvů míst, nikoliv na Prokopovu osobu, pracovitost a zázračnost. V této pověsti najdeme zpracování motivu rozbitého kola, který se poprvé objevil v *Liber depictus*.

¹⁷⁹ Drahovzal, 2004, s. 113

¹⁸⁰ c. d., s. 112

ZÁVĚR

Diplomová práce se věnuje životu svatého Prokopa, jeho mládí, vzdělání, kanonizaci a ikonografii. Další kapitola je věnována Sázavskému klášteru, který světec založil. Představen je i žánr legendy a obrázková kniha *Liber depictus*. Dále se diplomová práce zabývá pěti zpracováními legendy o svatém Prokopovi. Každé komparované legendě předchází úvodní část nebo části.

Tři zpracování, a to *Vita minor*, *Legenda aurea* a zpracování od M. Drahovzala, jsou napsány prózou v er formě. Staročeská veršovaná legenda a *Legenda o svatém Prokopovi* od J. Vrchlického jsou psány ve verších. Všechna zpracování mají shodné i rozdílné rysy. Veliký vliv na jednotlivá zpracování svatoprokopské legendy má doba, v níž analyzovaná legenda vznikla. Postava svatého Prokopa ve všech pěti komparovaných legendách reflektuje okolní svět a sociální normy.

Dějový rámec příběhu zůstává ve všech pěti zpracováních zachován totožně. Svatý Prokop se rozhodl žít poustevnickým životem, a tak odchází do jeskyně poblíž řeky Sázavy. V těchto lesích se svatý Prokop setkává s knížetem Oldřichem. S pomocí knížete Oldřicha a jeho syna Břetislava vybuduje Prokop klášter, tj. místo slovanských mnichů, kteří učí lid křesťanství srozumitelným jazykem. Svatý Prokop se stává prvním opatem tohoto nově vzniklého kláštera, později pojmenovaného Sázavský klášter, podle řeky, která v blízkosti protéká. Smrt svatého Prokopa všechna zpracování až na malé odchylky popisují totožně.

Legendy se dále shodují v pojetí světce Prokopa jako kladného hlavního hrdiny s nadpřirozenými schopnostmi, proti kterému stojí hrdina záporný. Většinou jsou to Němci, cizozemci, popřípadě i d'áblové. Legendy tedy splňují schematické rozdělení kladů a záporů. Svatý Prokop prochází textem a spojuje události různého typu do jednoho příběhu. Charakteristickými vlastnostmi svatého Prokopa jsou dobrosrdečnost, obětavost, pracovitost, moudrost, zbožnost, ale i přísnost a spravedlnost k těm, kteří si to zasluhují. Tyto vlastnosti zůstávají zachovány ve všech pěti komparovaných zpracováních. Známe taky Prokopův původ, otce, matku, vzdělání. Jediné zpracování, které nám o Prokopových rodinných vztazích nic nevypráví, je zpracování Jaroslava Vrchlického. Vrchlický ony vztahy do své básně nezařadil a více se soustředil na Prokopův život v pustině. Ve vzhledu svatého Prokopa se legendy shodují. Prokop je

vyličen jako vysoký muž s delšími tmavými vlasy oblečený do kutny. Vedlejší postavy zůstávají v legendách nepopsané, nanejvýš se dozvídáme jejich jména.

Každá legenda je něčím specifická. *Vita minor* se hodně věnuje Prokopovým zázrakům, které učinil. V ostatních čtyřech komparovaných zpracováních není vyřčeno tolika zázraků spojených s Prokopovou osobou jako v tomto textu. Zajímavostí *Vita minor* je to, že Prokop nepomáhal a neplnil přání jen lidem laskavým, nýbrž všem lidem v nesnázích, což je příznačné pro morálku středověku. Světcova osobnost je zde vyzdvihována.

Legenda aurea je kratší příběh, který se věnuje hlavně Prokopovu mládí a vzdělání. Nedočteme se v ní nic o synovci Vítovi a synu Jimramovi. Prokopovy zázraky nejsou v knize podrobně rozepsány. Češství se v této legendě ukazuje pouze tak, že Prokop je národností Čech. Není zde nic o příchodu Němců do kláštera a jejich následném vyhnání svatým Prokopem.

Ve staročeské veršované legendě hraje významnou úlohu světcova chudoba, vlastenectví, práce a proroctví. Prokop je zde líčen jako pracovitý člověk blízký lidu. Podle světcova mínění by všichni lidé měli pracovat. S pracovitostí souvisí výjimečný příběh staročeské veršované legendy o slepém žebrákovi. Vysvětlení, že žebrákovi byl navrácen zrak jen po dobu Prokopova pohřbu, protože nepracoval, nalezneme jen v této legendě. Proroctví o Prokopově blížící se smrti a o příchodu Němců na šest let do kláštera odkazuje na následující události a spojuje je v jeden příběh. Verši o vyplnění Prokopova proroctví staročeská veršovaná legenda končí. K ní má velice blízko následující komparované zpracování, kterým je svatoprokopská legenda Jaroslava Vrchlického, jež také dává důraz na češství a pracovitost. V obou těchto zpracováních nalezneme paralelu mezi vyhnáním ďáblů z jeskyně a Němců z kláštera.

Báseň Jaroslava Vrchlického se vyznačuje kromě výše uvedeného tím, že je zaměřena na soužití člověka s přírodou. V legendě nalezneme pasáže, ve kterých autor líčí krásu lesů, řeky Sázavy a zvíře. Dále se od ostatních legend Vrchlického zpracování liší tím, že je zde zařazen příběh o bratru Ivanovi a rozsáhlý příběh o rarachovi. Škodolibý rarach se svatým Prokopem žije v jednom příbytku, stává se jeho sluhou a pracuje. Rarach pomáhá Prokopovi v lese, nosí mu vodu, oře brázdu a zapisuje hříchy bratrů svatého Prokopa.

Martin Drahovzal se jako jediný nevěnuje zázrakům svatého Prokopa, ale představuje místa spojená s jeho osobou. Vysvětluje, proč leckterá místa obyvatelé vesnice nazývají tak, jak je nazývají. Martina Drahovzal ve svém zpracování o příchodu Němců do českého kraje stejně jako *Legenda Aurea* nic neuvádí, pouze se zmiňuje o cizozemcích, kteří musí být a budou vyhnáni. Dále toto zpracování stejně jako *Legenda Aurea* neříká nic o Prokopovu synovci Vítovi a synu Jimramovi.

Již v úvodu diplomové práce jsme si položili otázku, zda je možné souhlasit s domněnkou, kterou uvádí Petr Sommer a kol. v knize *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, že existuje pouze jedna legenda *Vita minor* a ostatní zpracování jsou pouze upravená. Odpověď je věc názoru. My jsme se v diplomové práci přesvědčili o tom, že mnohé příběhy z *Vita minor* vycházejí, například příběh o muži, který se chce dostat na mši Svatého Prokopa, ale v cestě mu brání řeka, či o muži s ďáblem v těle. Mnohé příběhy spojené se světcovou osobou ve *Vita minor* naopak nenalezneme, například příběh o rarachovi, který oral brázdu, či o Ivanovi, který zemřel na prvního máje v lese. Obecně lze konstatovat, že od zpracování *Vita minor* z poloviny 12. století do posledního komparovaného zpracování od M. Drahovzala z 21. století došlo k velikému posunu ve vývoji legendy. Postupem času se legenda začala soustředit na jiné aspekty (toponymii míst), rozdíly vidíme také v příbězích, které se od středověku změnily.

Svatý Prokop rozvíjel cyrilometodějskou tradici, jeho kult byl posílen v době baroka, stal se jedním ze zemských patronů Čech, ochráncem rolníků, horníků a vinařů, nejen proto stojí tento světec dodnes za pozornost.

POUŽITÉ ZDROJE

Seznam primární literatury

DE VORAGINE, J. *Legenda aurea*. 3. vyd. Praha: Vyšehrad, 1984.

DRAHOVZAL, M. *Báje a legendy Kolínska a Kouřimska*. 1. vyd. Kolín: vlastní náklad, 2004.

HRABÁK, J. VÁŽNÝ, V. *Dvě legendy z doby Karlovy*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1959.

KOLÁR, J. *Středověké legendy o českých světcích*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998.

VRCHLICKÝ, J. *Mythy*. 1.vyd. Praha: Melantrich, 1949.

Seznam sekundární literatury

ALBRECHT, J. O povaze české literatury barokní: Poznámky k výsledkům dosavadního bádání. *Slovo a slovesnost*. 1935, roč. 1, č. 4, s. 232-234. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=58>

BROUČEK, S. JEŘÁBEK, R. a kol. Legenda. In *Lidová kultura: Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska: věcná část A-N*. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 468-469.

BROUČEK, S. JEŘÁBEK, R. a kol. Pověst. In *Lidová kultura: Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska: věcná část O-Z*. Praha: Mladá fronta, 2007, s. 793-794.

DRAHOVZAL, M. *Pověsti a kratochvilná vyprávění z Kouřimska a Kolínska*. 1. vyd. Kolín: vlastní náklad, 2007.

- ČERNÝ, V. *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti: (1) Středověk*. 1. vyd. Jinočany: H&H, 1996.
- HAVRÁNEK, B. Legendy o českých patronech. *Slovo a slovesnost*. 1941, roč. 7, č. 4, s. 216-217. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=419>
- HODROVÁ, D. a kol. *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. 1. vyd. Praha: Torst, 2001.
- HRABÁK, J. JEŘÁBEK, D. TICHÁ, Z. *Průvodce po dějinách české literatury*. 3. vyd. Praha: Panorama, 1984.
- CHALOUPKA, O. *Příruční slovník české literatury*. Brno: Copyright, 2005.
- CHALOUPECKÝ, V. RYBA, B. *Středověké legendy prokopské*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1953.
- JANDA, B. *Legendy o českých patronech v obrázkové knize ze XIV. století*. 2. vyd. Praha: Sfinx, 1940.
- KADLEC, J. *Svatý Prokop, český strážce odkazu cyrilometodějského*, Řím: Křesťanská akademie, 1968.
- KALISTA, Z. *České baroko*. 1. vyd. Praha: Evropský literární klub, 1941.
- KALISTA, Z. *Z legend českého baroka*. 1. vyd. Olomouc: Lidové závody tiskařské a nakladatelské, spol. s ruč. obm., 1934.
- KARBUSICKÝ, V. *Báje, mýty, dějiny: Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995.
- LEHÁR, J. a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998.
- MACEK, J. a kol. *Československá vlastivěda III*. Praha: Orbis, 1968.
- MOCNÁ, D. PETERKA, J. a kol. Legenda. In *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 337-348.

- MOCNÁ, D. PETERKA, J. a kol. Pověst. In *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 509-514.
- MUKAŘOVSKÝ, J. a kol. *Dějiny české literatury I. Starší česká literatura*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1959.
- PRACNÝ, P. *Český kalendář světců*. Praha: EWA edition, 1994.
- REMEŠOVÁ, V. *Svatý Prokop ve výtvarném umění*. Praha: Česká katolická charita, 1953.
- ŘÁD SV. BASILA VELIKÉHO V ČR. *Svatý Prokop, Divotvůrce*. Olomouc: Řád sv. Basila Velikého v ČR, 2003.
- SCHEYBAL, J. V. *Senzace pěti století v kramářské písni*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1991.
- SLÁDEK, M. *Malý svět jest člověk, aneb výbor z české barokní prózy*. 1. vyd. Jinočany: H&H, 1995.
- SLÁDEK, M. *Vítr jest život člověka, aneb Život a smrt v české barokní próze*. 1. vyd. Jinočany: H&H, 2000.
- SOMMER, P. *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*. Praha: Lidové noviny, 2006.
- SOMMER, P. *Svatý Prokop: Z počátků českého státu a církve*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2007.
- STEFAN, O. *Klášter Sázavský*. Praha: Umělecká beseda, 1940.
- VANÍČEK, J. *Městské pověsti: auta, alkohol a drogy*. Literární noviny, 2007, roč. 7, s. 10.
- VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. 2. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- VOSÁTKOVÁ, A. *Obraz kostlivce v Jihočeských pověstech*. Bakalářská práce, 2012.

Internetové zdroje

Černá sanitka [online]. Nakladatelství PLOT [cit. 2012-04-13]. Dostupné z: <http://www.cernasanitka.cz/index.php?idfi=2&IDclanku=6>

Databáze knih: Martin Drahovzal [online]. Společnost Impression Media s.r.o., archivováno Národní knihovnou ČR, 2008 - 2015 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://www.databazeknih.cz/autori/martin-drahovzal-36986>

Institut svatého Josefa: Svatý Prokop [online]. Copyright © 2015 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: http://www.stjoseph.cz/svaty-prokop/Klášter_Sázava [online]. Galileo

Jaroslav Vrchlický: Mythy I. [online]. Literární doupe [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://ld.johannesville.net/vrchlicky-24-mythy-i>

Klášter Sázava [online]. Corporation, s.r.o., 24. 4. 2015 [cit. 2015-04-28]. Dostupné z: <http://www.klaster-sazava.cz>

Oficiální informační systém Český Krumlov: Liber depictus [online]. 2006 - 2015 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://www.ckrumlov.info/docs/cz/atr512.xml>

Osobnosti.cz: Karel IV. [online]. Tiscali Media, a.s., 1996–2015 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://www.panovnici.cz/karel-iv>

Osobnosti. cz: Svatý Prokop [online]. Tiscali Media, a.s. 1996–2015 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://zivotopis.osobnosti.cz/svaty-prokop.php>

Sluho boží, dej dnes pozor, pamatuj, čert nikdy nespí!: Sluho boží, dej dnes pozor, pamatuj, čert nikdy nespí! [online]. [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://druidova.mysteria.cz/HISTORIE/Prokop.htm>

Středověk [online]. [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://www.e-stredovek.cz/>

Svatý Prokop. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 23. 3. 2015 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Svatý_Prokop

Svatý Prokop, opat, patron české země [online]. [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://www.lumendelumine.cz/index.php?page=svaty-prokop>

Světcí a svědci: Svátý Prokop [online]. Česká televize 1996 – 2015 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10123417216-svetci-a-svedci/207562211000001-svaty-prokop>

Trnka: Loutkový film o svatém Prokopovi [online]. [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <Http://gloria.tv/?media=609967> [online].

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 - Podobizna svatého Prokopa

Příloha č. 2 - Setkání knížete Oldřicha se svatým Prokopem na honu

Příloha č. 3 - Sázavský klášter (osobně pořízené fotografie ze Sázavského kláštera)

Příloha č. 4 - Liber depictus

Příloha č. 5 - Barokní socha svatého Prokopa

**Příloha č. 6 - Barokní socha svatého Prokopa na kostele svatého Jana
Nepomuckého v Kutné Hoře**

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 - Podobizna svatého Prokopa¹⁸¹

Svatý Prokop je vyobrazen s berlou v ruce, za ním je namalován Sázavský klášter.

Příloha č. 2- Setkání knížete Oldřicha se svatým Prokopem na honu¹⁸²

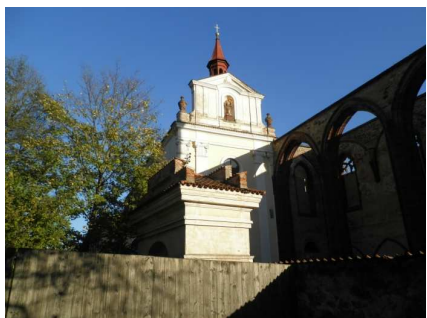
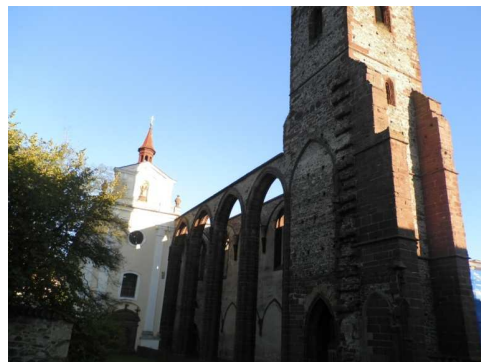

¹⁸¹ <http://www.klaster-sazava.cz/sv-prokop/>

¹⁸² <http://www.digital-guide.cz/cs/realie/svetci/sv-prokop/>

Příloha č. 3 – Sázavský klášter (osobně pořízené fotografie ze Sázavského kláštera)

V dnešní době se klášter renovuje.

Expozice v Sázavském klášteře
Hradecký rukopis - Staročeská veršovaná
legenda prokopská ze 14. století

Pamětní deska u vchodu do Sázavského
klášteřa

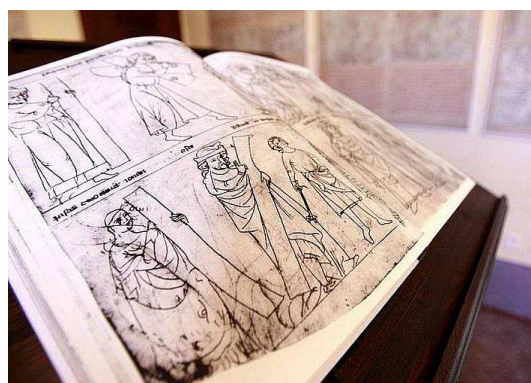
„Základy čtyřapsidové rotundy v Sázavě, kterou kolem roku 1039, nahradil dřevěný kostelík.“¹⁸³

Příloha č. 4 - Liber depictus

Prokopská legenda¹⁸⁴

Výstava *Liber depictus* v Českém Krumlově¹⁸⁵

¹⁸⁴ <http://www.pruzkumypamatek.cz/casopis-4-1.php?ID=2006-03-18>

¹⁸⁵ <http://www.ckrumlov.info/docs/cz/atr512.xml>

Příloha č. 5 - Barokní socha svatého Prokopa

„Barokní socha sv. Prokopa je pravděpodobně dílem třebečského sochaře Štěpána Pagana. Světec je zobrazen v biskupském oděvu se sochou zkroceného d'ábla v řetězech u nohou, jako symbolem vítězství nad pokušením.“¹⁸⁶

Příloha č. 6 - Barokní socha svatého Prokopa na kostele svatého Jana Nepomuckého v Kutné Hoře¹⁸⁷

¹⁸⁶ http://www.dedictvivysociny.cz/kultura/osobnosti-51/dila_umelcu-16/?id=334

¹⁸⁷ <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/2a/Nepomucky2-20061.jpg>